

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ
ANTROPOLOGIE

DUMPSTER DIVING: ETNOGRAFICKÁ STUDIE
ODPADU

Bakalářská diplomová práce

Obor studia: Kulturní antropologie

Autor: Gabriel Malý

Vedoucí práce: Mgr. Kateřina Mildnerová, Ph.D.

Olomouc 2022

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou prací na téma „*Dumpster diving: Etnografická studie odpadu*“ vypracoval samostatně a uvedl v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použil.

V Olomouci dne 28.3.2022

Podpis

Poděkování:

Mé poděkování patří Mgr. Kateřině Mildnerové, Ph.D., za odborné vedení mé bakalářské práce. Děkuji za ochotu, vstřícnost a cenné poznatky, které mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnovala. Taktéž děkuji všem respondentům, bez kterých by nebylo možné práci napsat.

Anotace

Jméno a příjmení:	Gabriel Malý
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	Kulturní antropologie
Obor obhajoby práce:	Kulturní antropologie
Vedoucí práce:	Mgr. Kateřina Mildnerová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2022

Název práce:	Dumpster diving: Etnografická studie odpadu
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá fenoménem dumpster divingu. Cílem práce je popsat a interpretovat jednání dumpster diverů v Brně ve vztahu k odpadu a manipulaci s ním. Prohledáváním kontejnerů se dumpster diveři pokouší kreativně využívat potraviny a materiální předměty. Zároveň svým jednáním přispívají ke snížení plýtvání.
Klíčová slova:	Dumpster diving, odpad, plýtvání potravinami, potravinové řetězce, brikoláž, čisté/nečisté
Title of Thesis:	Dumpster diving: An Ethnographic Study of Waste
Annotation:	The focus of this bachelor thesis is the phenomenon of dumpster diving. The thesis aims to describe and interpret the actions of dumpster divers operating in Brno concerning the way they conceptualize and handle waste. Dumpster divers try to find creative use of the food and material waste they salvage from the dumpsters. Their actions are simultaneously supporting waste reduction.
Keywords:	Dumpster diving, waste, food waste, food chains, bricolage, purity/impurity

Názvy příloh vázaných v práci:	Fotografie č. 1, Fotografie č. 2
Počet literatury a zdrojů:	42
Rozsah práce:	72 s. (106 702 znaků s mezerami)

Obsah

ANOTACE	3
ÚVOD	7
1. PROBLEMATIKA ODPADU A PLÝTVÁNÍ	9
1.1. ODPAD VE SPOLEČENSKOVĚDNÍM KONTEXTU	9
1.1.1. <i>Pro jednoho poklad, pro jiného poklad...</i>	11
1.1.2. <i>Koncept čistoty a nečistoty odpadu</i>	13
1.2. PLÝTVÁNÍ POTRAVINAMI V ČÍSLECH	15
1.3. POTRAVINOVÉ ŘETĚZCE V KONTEXTU NAKLÁDÁNÍ S ODPADY ..	17
2. FENOMÉN DUMPSTER DIVINGU	20
2.1. DUMPSTER DIVING V SOUČASNÉ LITERATUŘE	20
2.2. FREEGANISMUS: PRYČ S KAPITALISMEM!	24
2.3. DUMPSTER DIVING: NA NÁKUP JINAK?.....	27
2.4. BRIKOLÁŽ, KUTILSTVÍ A PROPOJENÍ S DUMPSTER DIVINGEM?.....	30
3. METODOLOGIE	35
3.1. VÝZKUM	35
3.2. ZVOLENÉ METODY VÝZKUMU A VZOREK RESPONDENTŮ.....	39
4. DUMPSTER DIVING V BRNĚ	43
4.1. PROČ CHODIT NA DUMPSTER?	43
4.1.1. <i>Dumpster diving a propojení s freeganismem</i>	47
4.2. NA PRŮZKUMU KONTEJNERŮ	51
4.2.1. <i>Nálezy a jejich využití</i>	52
4.2.2. <i>Znova protřídít, sdílet a vyhodit</i>	54
4.2.3. <i>Špinavá vizitka</i>	56
4.2.4. <i>Nenápadnost je základem úspěšného dumpstera</i>	58

4.2.5. Časová náročnost: pro odpad autem nebo po svých?	60
4.3. VZTAH K POTRAVINOVÝM ŘETĚZCŮM.....	62
4.3.1. Pryč s kontejnery!	62
4.3.2. Blíží se konec dumpster divingu?	64
4.4. SAMOZÁSOBITELSTVÍ A KUTILSTVÍ: U POTRAVIN TO NEKONČÍ...	68
ZÁVĚR.....	71
POUŽITÉ ZDROJE.....	73
PŘÍLOHY	I

Úvod

Problematika nadměrné tvorby odpadu se společně s plýtváním potravinami dostává do stále většího povědomí, neboť podle statistik končí jedna třetina všeho vyprodukovaného jídla v koši (FAO 2011). V očích některých však odpad v kontejneru není ničím nechtěným. Naopak se stává vyhledávaným a cenným zdrojem, a to i přes nečistotu, která je s kontejnerem spojena. Materiály a potraviny vytažené z kontejneru jsou plné potenciálu k dalšímu kreativnímu užití.

Aktéři, kteří se věnují dumpster divingu, se dobrovolně a bez pocitu finanční tísně pouští do prohledávání obsahu kontejnerů, primárně u potravinových řetězců, neboť se nechtějí podílet na plýtvání potravinami, a v rámci vlastní šetrnosti se snaží získat z odpadu suroviny, které v očích ostatních pozbyly své hodnoty.

Způsoby získávání zdrojů z odpadu a možnosti jejich následného zpracování mě v průběhu studia kulturní antropologie zaujaly natolik, že jsem se rozhodl věnovat v rámci své bakalářské práce právě dumpster diverům v Brně, neboť je zde tato aktivita poměrně rozšířená. Ve své práci sleduji provázanost dumpster divingu s každodenností aktérů a jejich způsoby využívání věcí nalezených v kontejnerech pomocí metody etnografie.

Na začátku bakalářské práce se zabývám odpadem ve společenskovedním kontextu a možnou konceptualizací odpadu, včetně jeho hranic. V práci se opírám o myšlenky Mary Douglasové (2014) a jejího symbolického pojetí nečistoty. Dále práce poskytuje celkový pohled na problematiku plýtvání potravinami, především pak u potravinových řetězců. Nakonec představuji fenomén

dumpster divingu a způsoby zpracování fenoménu v současné zahraniční a české literatuře, včetně spojitostí s životní filozofií freeganismu. K interpretaci kreativních způsobů jednání využívám koncept brikoláže–kutilství od Claude Lévi-Strausse (1996) a představuji možné propojení brikolérství s dumpster divingem.

V empirické části představuji svůj etnografický výzkum, zvolené metody a vzorek respondentů. Získané poznatky z polostrukturovaných rozhovorů a zúčastněného pozorování jsem podrobil analýze a kódování. Následně se věnuji interpretaci dat, kterou propojuji s vybranou teorií, a snažím se odpovědět na otázky k vymezenému cíli.

Cílem mé bakalářské práce je tedy popsat a interpretovat jednání dumpster diverů v Brně ve vztahu k odpadu a manipulaci s ním.

1. Jakými způsoby dumpsteri prakticky naplňují ideu dumpster divingu ve svých každodenních životech?

2. Jak se jednání členů projevuje prakticky v situační rovině (při kontejnerové praxi)?

3. Jak aktéři nahlíží na odpad a manipulaci s ním?

1. Problematika odpadu a plýtvání

V této části se zaměřuji na vnímání odpadu ve společenskovedním kontextu a na jeho možnou konceptualizaci a taktéž představím teoretický koncept čistého/nečistého, který lze aplikovat na odpad.

1.1. Odpad ve společenskovedním kontextu

Odpad jako předmět studia byl tradičně dlouhou dobu součástí archeologie. Ve společenskovedním kontextu se studium odpadu dostalo do širšího odborného zájmu ze strany antropologů, ekonomů, ale taktéž filozofů, historiků či sociálních geografů v 70. letech minulého století. K archeologům se postupně přidávají další vědci, kteří se začínají soustředit na studium odpadu v současnosti, a nikoliv v minulosti, jak bylo zvykem u archeologů (Sosna a Brunclíková, 2015, s. 27).

Antropologové na Západočeské univerzitě v Plzni, Daniel Sosna a Lenka Brunclíková (2015) se svým týmem, se zabývají tzv. garbologií, což je vědecká disciplína, která se věnuje analýze a studiu odpadu. V garbologickém plzeňském projektu, který vznikl v roce 2012, výzkumníci nahlíží na materiální stopy, které za sebou společnost zanechává formou odpadu. Pomocí těchto stop se autoři snaží pochopit jednání daných aktérů. Cílem je vysvětlit nejen konzumní vzorce, které se vyskytují na určitých místech, ale taktéž pochopit vztah člověka a odpadu. Pohledy, které se vztahují ke studiu odpadu ve společenskovedním kontextu, autoři publikují

v metodické příručce, ve které poukazují na rozmanité vnímání odpadu ve společenskovedním kontextu.

Výše uvedení autoři tvrdí, že lze rozeznat dva proudy vědců, kteří se věnují studiu odpadu. První proud se zabývá lidskou produkcí odpadu. Skrze vyprodukovaný odpad se následně snaží zachytit každodennost jedinců. Druhý proud vědců se soustředí na osoby, které jsou rozmanitými způsoby s odpadem spojeny.¹

První proud lze demonstrovat na pravděpodobně nejznámějším projektu, který se věnoval studiu odpadu, tzv. *Garbage project* amerického archeologa Williama Rathje, který se svými studenty v 70. letech v americkém městě Tucson zkoumal spotřební chování místních obyvatel. Získaná data z analýzy odpadu jednotlivých domácností následně porovnával s rozhovory s rodinami. Uvedené informace ze strany rodin, které vypověděly o svých spotřebních zvyklostech, byly často v rozporu s jejich skutečným jednáním, což vědci zjistili pomocí analýzy složení odpadků z jejich popelnic (Rathje a Murphy, 2001; Sosna a Brunclíková, 2012, 2015). Výzkum probíhal více než třicet let a William Rathje je tak považován za jednoho z nejvýznamnějších představitelů společenskovedního studia odpadu – garbologie² (Sosna a Brunclíková, 2015).

V případě druhého proudu se vědci zaměřují na aktéry, kteří odpad využívají a mají k němu specifický vztah – na tzv. *Garbage people*. Do této skupiny lze zařadit například mexické pepenadores, kteří žijí v jednoduchých obydlích přímo na místních skládkách.

¹ Například v kontextu obživy vztahující se k odpadu

² Sosna a Brunclíková (2012) zmiňují, že i přesto, že garbologie vznikla již v 70. letech minulého století, zůstala v České republice poměrně dlouho bez povšimnutí.

Pepenadores zde třídí dovezený odpad a hledají v něm vhodný a cenný materiál. Zpeněžitelný materiál, který najdou, následně prodávají zpět firmám, které se věnují zpracovávání odpadu (Rathje a Murphy 2001, s. 192; Sosna a Brunclíková 2015, s. 29).

Podobné jednání, a tím pádem i potenciální *Garbage people*, bychom mohli nalézt i v českém prostředí. Prohledávání kontejnerů a skládek s cílem najít zpeněžitelné předměty a materiály je častou strategií u bezdomovců (Hejnal, 2012; Vašát, 2012). Kromě bezdomovců se však můžeme setkat taktéž s lidmi, kteří do kontejneru nechodí primárně s vidinou zisku nebo z ekonomické nouze.

Při dumpster divingu se jedinci snaží získat vyhozené potraviny z kontejnerů, a to především u supermarketů. Zmiňované potraviny obchodní řetězce odepisují a následně vyhazují především kvůli jejich estetické nedokonalosti, narušení obalu, popřípadě vypršení minimální doby trvanlivosti produktů. Dumpster diving je rozšířen především mezi mladými lidmi, kterým není lhostejné nakládání s potravinami a svým jednáním se tak snaží upozornit na problematiku plýtvání jídlem (Sosna a Brunclíková, 2012, s. 132; 2015, s. 29).

1.1.1. Pro jednoho poklad, pro jiného poklad...

Tvorba odpadu je každodenní součástí aktivity lidské populace po celém světě. Jak lze na odpad nahlížet? Jak odpad vzniká? Jaké jsou jeho hranice?

Co lze považovat za odpad v rovině legislativní, definuje *Zákon č. 541/2020 Sb., o odpadech § 4* takto: „Odpad je každá movitá věc, které

se osoba zbavuje, má úmysl nebo povinnost se jí zbavit.“ V této souvislosti Daniel Sosna a Lenka Brunclíková upozorňují, že legislativa ponechává dostatek prostoru na to označit jako odpad téměř cokoliv. Sosna a Brunclíková (2015) odpad definují jako materiální entitu, jež stojí mimo obecný řád věcí. Materiální entity, které ztratily či nemají žádnou hodnotu, jsou odsunuty z řádu věcí a je na ně nahlíženo jako na odpad. Stávají se neužitečnou a nechtěnou částí reality, „kterou je vhodné vytlačit do prostoru, kde již svou přítomností nebude narušovat chod lidské společnosti.“ (Sosna a Brunclíková, 2015, s. 6).

Norský profesor antropologie, Thomas Hylland Eriksen, ve své publikaci *Odpady: Odpad ve světě netušených vedlejších účinků* (2015) zmiňuje, že za odpad lze považovat nejen materiální věci, ale odpadem mohou být také skupiny osob, které nezapadají, jsou na přítěž či nedostatečně přispívají k rozvoji společnosti (Eriksen, 2015, s. 7). Za odpad lze podle Eriksena označit i nadbytek informací, se kterým se setkáváme od nástupu moderních technologií.

Zajímavým způsobem tematizuje tvorbu odpadu americký antropolog Joshua Reno (2014), který se zabývá různými formami odpadu a jeho vlivem na lidské životy. Představuje vznik odpadu na příkladu vylučování trusu živými organismy. Odpad se v jeho pojetí stává součástí běžného fungování každého živého organismu a tvorba odpadu v podobě trusu je tak nevyhnutelným produktem všech lidských i mimolidských aktérů. Reno se při svém výkladu opírá o biosémiotiku a s odpadem pracuje jako s biologickým znakem. Je však nutné brát v potaz, že odpad není tvořen pouze biologickými procesy. Lidé utváří další formy odpadu ve formě znaků, které nemusí nutně

souviset s vylučováním trusu. Odpadem se věci v určité životní fázi zkrátka stanou. Aktéři svým jednáním či označením mohou odpad jednak vytvořit, jednak odpad proměnit zpět na ne-odpad. Možnost rozhodování o vzniku či transformaci odpadu nelze aplikovat na vylučování, neboť je podmíněno fyziologií organismu. Je proto nutno podotknout, že nelze redukovat ani vznik znaků pouze na biologické procesy organismu (Sosna a Brunclíková, 2015, s. 11).

1.1.2. Koncept čistoty a nečistoty odpadu

Ve své bakalářské práci jsem se rozhodl využít teoretický koncept čistého/nečistého antropoložky Mary Douglasové, neboť zastávám názor, že symbolické pojetí nečistoty je aplikovatelné jak na odpad, tak na aktéry, kteří s ním přicházejí do kontaktu. Symbolické pojetí nečistoty rozpracovává Mary Douglasová v díle *Čistota a nebezpečí – analýza konceptu znečištění a tabu* (2014, orig. 1966). Toto dílo využívám jako jeden z teoretických zdrojů práce, podobně jako další autoři pojednávající o dumpster divingu (Bedřich, 2009; Kubátová, 2014; Shantz, 2005; Brunclíková a Kliková, 2017, 2018).

Autorka v knize nahlíží na znečištění jako na kulturní konstrukt, který se nachází v každé známé společnosti (Douglasová, 2014, s. 13). Nečisté lze podle Douglasové definovat jako „vedlejší produkt systematického třídění a klasifikace věcí, přičemž třídění v sobě zahrnuje vyřazení prvků“ (Douglasová, 2014, s. 73). Nečisté znamená nemístné, což je něco, co nezapadá do naší jasně střižené kategorizace světa. Co považovat za nečisté, je relativní kategorií – jako příklad uvádí autorka boty, které nejsou samy o sobě nečisté, pokud jsou položeny na svém stanoveném místě. Za nečisté je budeme

považovat položené například na kuchyňském stole (tamtéž, s. 73). Stejným způsobem lze uvažovat o ovoci a zelenině v regálech obchodního řetězce, za nečisté budou považované například, pokud budou ležet na podlaze nebo v kontejneru, neboť dané umístění narušuje symbolický řád čistoty potravin.

Představu nečistého lze velmi dobře aplikovat na samotný odpad, a to nejen z hlediska hygienického, ale především symbolického, protože odpad je stejně jako špína nemístnou věcí³ a naší snahou je se odpadu zbavit (Brunclíková a Kliková, 2018, s. 66). Podle Douglasové špína narušuje stanovený řád, a snaha se špíny zbavit je tak hodnocena jako pozitivní organizace prostředí kolem nás (Douglasová, 2014, s. 36). Douglasová dále zmiňuje, že i přes vytyčení řádu má nepořádek svůj jistý potenciál, neboť bez nečistého/nepořádku by nebylo možné řád čistého ani vytyčit, ani udržet. Nečisté tedy nelze jednoduše zatratit.

Při hledání v kontejnerech se jedinci musí často potýkat se znečištěním fyzickým, tedy se zápachem, špínou či plísněmi, a svým jednáním tak narušují symbolické hranice řádu čistoty. Jedinec může mít pošpiněný nejen oděv při styku s kontejnerem, ale tím, že je „kontejner nečistý, se stává nečistou i samotná aktivita“ (Brunclíková a Kliková, 2018, s. 66). Svým jednáním se tak dumpster diveři dopouští narušování stanoveného řádu čistoty, což ohrožuje jejich společenské postavení. Zároveň se však svým jednáním pokouší o změnu společenského řádu (Kubátová, 2014).

³ Definice špíny jako nemístné věci (*matter out of place*) je připisována Lordu Chesterfieldovi

Marie Kubátová (2014) ve své diplomové práci toto tvrzení demonstruje na výsledcích z Centra pro výzkum veřejného mínění Akademie věd České republiky.⁴ Dle výsledků jejího kvantitativního výzkumu, jehož výzkumný vzorek tvořil 1027 respondentů, je pro 76 % respondentů nepřijatelné vyhazování jídla. Pro 85 % respondentů je však nepředstavitelné konzumovat potraviny z kontejneru. Se stanoviskem, že lidé, kteří hledají potraviny v kontejneru, jsou chudí, nezaměstnaní a bez domova, souhlasilo 88 % respondentů. Z výsledků lze vyvodit, že v české společnosti je konzumace potravin z kontejneru ze strany veřejnosti považovaná za nepřijatelnou a každý, kdo tak činí, je v očích veřejnosti považován za osobu na okraji společnosti.

Aktivita dumpster divingu je tak, i přes zvýšený zájem členů společnosti neplýtvat potravinami, na pomezí společenské přijatelnosti. Takto nalezené potraviny se nepřísluší konzumovat, neboť konzumace potravin z kontejnerů je spojována především s bezdomovectvím a s lidmi v těžké socioekonomické situaci (Kubátová, 2014).

1.2. Plýtvání potravinami v číslech

Výzkum OSN udává, že jedna třetina všech vyprodukovaných potravin končí v koši. Takové množství vyhozených potravin by dokázalo nasytit téměř tři miliardy lidí. V Evropě tak na jednoho člověka vychází přibližně 96–115 kg potravin, které putují ročně na

⁴ Výsledky výzkumu Centra veřejného mínění AV ČR: „naše společnost“ se zaměřením na vnímání odpadu (2014)

skládku (FAO 2011). Podle dat Evropské komise se v Evropské unii vyprodukuje přibližně 88 milionů tun potravinového odpadu, přičemž náklady související se ztrátou a vyhozením takového množství potravin se pohybují okolo 143 miliard euro (FUSIONS, 2016). Kolektiv *Zachraň jídlo*⁵ dodává, že v podobě potravin dochází ke ztrátám, které převyšují rozpočet České republiky na celý rok (*Zachraň jídlo*⁶).

Častým faktorem, který ovlivňuje plýtvání, je zaměňování pojmů „doba minimální trvanlivosti“ a „spotřebujte do“ u konzumentů. Podle výzkumu CVVM⁷ termín „minimální trvanlivost“ s termínem „spotřebujte do“ zaměňuje téměř polovina lidí. Termín „spotřebujte do“ se využívá u potravin, které se snadněji zkaží (mléčné výrobky, maso aj.). Konzumace těchto potravin po překročení data spotřeby tak může přinést spotřebitelům zdravotní rizika. „Minimální trvanlivostí“ jsou označovány potraviny, které nepodléhají tak rychlému zkažení (rýže, těstoviny, plechovky aj.), i po prošlém datu spotřeby jsou zpravidla stále vhodné ke konzumaci a nepředstavují zdravotní riziko (Sociologický ústav AV ČR, 2020). Dle průzkumu má označování potravin datem spotřeby a jeho následné chybné interpretace vliv na 10 % objemu vyhozených potravin v EU, což je v přepočtu 8,8 milionu tun potravin za rok (ANTHESIS, 2018).

Unikátní pohled do problematiky plýtvání potravinami v České republice poskytl takéž projekt vědců z Mendelovy

⁵ Zachraň jídlo je nezisková organizace, jejímž cílem je informovat širokou veřejnost o problematice plýtvání. S kolektivem pořádají události a kampaně, kterými se snaží upozornit na fakt, že třetina jídla se vyhodí. Cílem je pro organizaci snížení plýtvání jídlem v České republice.

⁶ Dostupné z: www.zachranjidlo.cz

⁷ Zdroj: CVVM SOÚ AV ČR, Potraviny 15. – 31. 8. 2020, 979 respondentů starších 15 let, osobní rozhovor.

univerzity v Brně. Dle jejich výsledků, vyhodí průměrný obyvatel Brna ročně asi 37,4 kg potravin, přičemž nejvyšší množství odpadu je utvářeno na sídlištích a nejnižší na venkově⁸ (Mendelova univerzita v Brně, 2019). Během pandemie COVID-19 v letech 2020 a 2021 se plýtvání potravinami snížilo o 11 %, tj. o 4,1 kilogramu potravin méně na osobu za rok. Vliv na snížení mohl mít podle vědců jak COVID-19, tak informační kampaně (Mendelova univerzita v Brně, 2021).

1.3. Potravinové řetězce v kontextu nakládání s odpady

Ze zmiňovaných statistik lze lehce nabýt dojmu, že obchodní řetězce jsou tvůrci většiny odpadu, neboť disponují vysokým množstvím jednotlivých řetězců, které jsou nuceny pravidelně odepsat nevyhovující zboží, a skrze nároky na kvalitu produktů tak musí být množství odepsaných potravin vysoké. Tento výrok však není pravdivý, neboť původci největšího množství vyhozeného jídla jsou právě spotřebitelé, kteří zboží nakupují a následně jej vyhodí ve svých domácnostech. Ze statistik Evropské komise vyplývá, že v zemích Evropské unie více než 53 % vyhozeného jídla pochází ze strany domácností, přičemž obchodní řetězce vychází ze statistik nejlépe, s podílem pouhých 5 %. Zbylá procenta připadají na zpracování potravin (19 %), restaurační služby (12 %) a ztráty ve výrobě (11 %) (FUSIONS, 2016). Z výše uvedených dat lze tedy vyvodit závěr, že za plýtvání jsou zodpovědné hlavně jednotlivé domácnosti, které

⁸ Rozbor komunálního odpadu probíhal v každém ročním období a vycházel z celkového počtu 900 domácností v Brně. Zastoupení tak bylo rozděleno na 300 domácností ze sídliště, 300 z vilové zástavby a 300 domácností z venkova.

nakupují příliš velké množství potravin nebo s nimi neekonomicky nakládají.

Je však nutné podotknout, že obchodní řetězce využívají sofistikované a efektivní způsoby prodeje, například vliv reklamy (Lipovetsky, 2007), která člověka motivuje k nakupování zboží za akční ceny, či jiné formy nabídek. Jednotlivé obchodní řetězce usilují o minimalizaci ztrát, a proto hledají způsoby, jak svou efektivitu nakládání s odpady navýšit. Příkladem toho může být jedna z nových strategií potravinových řetězců Lidl, který do svých prodejen zavedl bedýnku, ve které nabízí ovoce a zeleninu, která musela být odebrána z nákupního regálu z důvodu naskladnění novějšího zboží, estetické nedokonalosti stávajícího, případně poškození obalu. Takové zboží se dříve k zákazníkům nedostalo, a i přes svou nezávadnost, končilo mimo prodejní pult. Lidl tak pomocí bedýnek za symbolickou cenu ušetří ročně až 3600 tun odpadu v podobě ovoce a zeleniny (Lidl ČR, 2021).

K razantnímu snížení množství vyhozených potravin přispěla v obchodních řetězcích taktéž novela zákona o darování potravin do potravinových bank. Ta, s platností od 1. ledna 2018, nařizuje obchodním řetězcům s prodejní plochou nad 400 m² neprodejné potraviny darovat potravinovým bankám. Jedná se především o výrobky s chybně natištěnou etiketou, popřípadě deformovaným obalem. Musí se však jednat o potraviny, které nijak neohrožují lidské zdraví (Strejcová, 2018). V České republice aktuálně působí 15 potravinových bank. Jedná se o neziskové organizace, které se snaží bojovat proti plýtvání a pomoci potřebným darovanými potravinami

(Česká federace potravinových bank⁹). I přesto se však v kontejnerech stále nachází zásadní množství potravin, převážně ovoce a zelenina, které podléhají zkáze rychleji než ostatní produkty. Jejich redistribuce je tak zásadně obtížnější než redistribuce trvanlivých potravin (Kliková a Brunclíková, 2017, s. 33). Díky tomu mohou dumpster diveři stále nalézt podstatnou část potravin právě v kontejnerech u potravinových řetězců.

⁹ Dostupné z: www.potravinovebanky.cz

2. Fenomén dumpster divingu

V této části se zaměřím na zpracování fenoménu dumpster divingu zahraničními i českými autory v současné literatuře. Následně definuji pojmy freeganismus a dumpster diving, které uvedu do širších souvislostí, a představím teoretický koncept brikoláže–kutilství.

2.1. Dumpster diving v současné literatuře

Téma *dumpster divingu* je v současné literatuře zastoupeno relativně početně, a to především díky zahraničním antropologům a sociologům a jejich etnografickým výzkumům ze zahraničních metropolí a velkých měst (Barnard, 2011, 2016; Edwards a Mercer, 2007; Moré, 2011; Shantz, 2005). Dumpster diving je v odborných textech často spojován s životními postoji freeganismu – považují proto za důležité představit oba fenomény, které spolu mohou, avšak nemusí nutně souviset. Ne každý, kdo hledá jídlo v kontejneru, je vyznavačem freeganismu a naopak (Kubátová, 2014). Freeganismus je způsob života založený na minimální spotřebě zdrojů a bojkotu konzumní společnosti (freegan.info¹⁰) a bude blíže představen v následující kapitole.

První zmínky o dumpster divingu lze nalézt v 90. letech 20. století v populárně naučné knize Johna Hoffmana *The Art And Science Of Dumpster Diving* (1993). V publikaci autor pojednává o svých zkušenostech a nabízí doporučení, jak tuto aktivitu vykonávat.

¹⁰ Dostupné z: www.freegan.info)

Poskytuje tak inspirativní text, který motivuje mnohé čtenáře k samotnému dumpster divingu. Idea dumpster divingu se postupně rozvíjela od 90. let 20. století a do popředí zájmu medií se dostala v souvislosti s freeganismem (Barnard, 2016, s. 9).

Vhled do dumpster divingu v souvislosti s freeganismem poskytl sociolog Alex Barnard (2011), který se ve své etnografické studii zaměřil na aktivity freeganů, již praktikují dumpster diving a pěstují „dobrovolnou skromnost“ jako protest proti kapitalismu v New Yorku. Na aktivitu nahlíží jako na pouliční veřejné dění, které má divadelní charakter. Freegani hledají vyhozené potraviny ve větších skupinách. Dumpster diving a konzumace již vyhozeného jídla tak aktérům slouží jako médium, skrze které demonstrují svůj postoj vůči konzumerismu a kapitalismu. Freegani se vyznačují nejen svou ideologickou orientací, ale také svým stylem oblékání a politikou životního stylu.

Barnard vydává o několik let později publikaci na stejné téma s názvem *Freegans: Diving into the Wealth of Food Waste in America* (2016). Ve své práci, založené na dlouhodobém etnografickém výzkumu, se zaměřuje na komplexní zpracování tématu freeganismu z amerického prostředí New Yorku. Autor se sám účastnil společných aktivit freeganů a chodil s nimi hledat jídlo v odpadcích. Očekával, že potraviny, které se skupinou najde, budou špinavé, hnilé a nevábně vypadající, ale s údivem zjistil, že jsou kvalitou podobné pokrmům ze školní jídelny¹¹ (Barnard, 2016, s. 7).

Vhled do problematiky dumpster divingu z města Melbourne v Austrálii přináší další antropologové, Ferne Edwards a David

¹¹ V publikaci autor tyto výpravy nazývá „Trash-Tours“

Mercer (2007). Ve svém etnografickém výzkumu se zaměřují na mladou skupinu vzdělaných aktivistů ze střední třídy, kteří se rozhodli hledat jídlo v kontejnerech u supermarketů. Skrze alternativní způsoby jednání, založené na anti-konzumním životním stylu, bourají konvenční představy o hygieně a mění způsoby užívání veřejného prostoru. Autoři sledují provázanost dvou subkultur, jednak skupiny aktérů, již vykonávají dumpster diving pro své individuální potřeby, a jednak skupiny členů hnutí Food Not Bombs¹², které využívá vyhozené potraviny a připravuje z nich pokrmy potřebným. Etnografická studie z australského prostředí usnadňuje porozumění současným postojům australské mládeže ke konzumní kultuře a zároveň přispívá k sociální teorii budování identity mládeže v souvislosti s anti-konzumerismem.

Z jiného pohledu nahlíží na freeganismus a dumpster diving sociolog Jeff Shantz (2005). Zdůrazňuje alternativní jednání aktérů, které staví do opozice vůči konzumerismu, a zřetelně poukazuje na kontrakulturní povahu dumpster divingu v souvislosti s anarchismem.

V České republice se tématu dumpster divingu a freeganismu věnuje několik diplomových prací a odborných článků. Adam Bedřich (2009) se v bakalářské práci zabývá alternativními způsoby života na příkladu dumpster divingu. Ve své práci poukázal jako první na specifika dumpster divingu v českém prostředí. Ondřej Krupička (2012) se ve své bakalářské práci zabývá primárně teorií vztahující se k sociologii spotřeby. Freeganismus představuje jako alternativní způsob spotřeby v rámci konzumní společnosti. Daniela Baráková

¹² Definice hnutí Food Not Bombs je rozpracována v následující kapitole.

(2012) se ve své magisterské diplomové práci zaměřila na životní zkušenosti a etické zásady freeganů a řeší způsoby jejich naplnění. Freeganismus představuje jako alternativní životní způsob, kterým se může inspirovat každý jedinec, a dokazuje, že samotný dumpster diving není jedinou činností, se kterou se freeganismus pojí.

Magisterskou diplomovou práci, která mi byla od počátku výzkumu inspirací, napsala Marie Kubátová (2014), současným příjmením Plojharová. Autorka se v práci zaměřila na koncepty čistoty a nečistoty a narušování symbolických hranic v souvislosti s hledáním a konzumací potravin nalezených v kontejnerech. Svůj zájem o problematiku plýtvání potravinami naplňuje i prakticky s kolektivem *Zachraň jídlo*. V organizaci se snaží rozšiřovat povědomí a vzdělávat širokou veřejnost o problematice plýtvání potravinami v České republice.

Antropoložky Lenka Brunclíková a Jana Kliková (2018) představily dumpster diving jako pramen kreativity. Dumpster diving je podle nich kreativní činností, která podporuje tvořivost aktérů v jejich každodenním životě. Kliková a Brunclíková (2017) se věnovaly taktéž pojetí dumpster divingu v souvislosti s hranicemi etiky a zákona. V práci jasně stanovily hranice mezi etickým postavením výzkumníka při dumpster divingu a zákonem, který činnost do jisté míry zakazuje. Tématiku Brunclíková (2011) zmiňovala i ve své diplomové práci, věnující se squattingu, jako jednu z možných strategií získávání potravin u squatterů. Taktéž se zapojila do garbologického projektu v Plzni (2012). Sosna a Brunclíková (2015)

poté společně publikovali metodickou příručku, věnující se garbologii a odpadu ve společenskovedním kontextu.¹³

2.2. Freeganismus: pryč s kapitalismem!

V uplynulém desetiletí se po celém světě značně změnily způsoby stravovacích návyků velké části obyvatelstva. Neznámějším z těchto způsobů je vegetariánství, při kterém člověk omezuje konzumaci masa, a stále rozšířenější formou stravování a životního stylu je veganství. Principy veganství lze vnímat jako osobní snahu o snížení násilí páchaného na zvířatech, omezení živočišné stravy ve svém jídelníčku a odmítání produktů vyrobených ze zvířat (Česká veganská společnost¹⁴).

Vegetariánství a veganství se ve světě, ale i v České republice, rozrůstá a oba fenomény lze považovat za poměrně známé napříč celou společností. V důsledku tohoto nárůstu vznikají i nové restaurace, jež se zaměřují na veganské pokrmy, tedy typy jídel bez masa a mléčných produktů, a rozšiřují povědomí o tomto životním stylu (Nguyenová, 2021).

Také potravinové řetězce rozšiřují poptávku po veganských produktech tak, aby dokázaly uspokojit co největší spektrum návštěvníků se specifickými požadavky na dané produkty a zároveň tím napomohli k vyšší míře udržitelnosti životního prostředí (Koucká, 2020).

¹³ *Odpad pohledem společenských věd: metodická příručka* (2015)

¹⁴ Dostupné z: <http://veganskaspolecnost.cz/co-je-veganstvi/>

Ve společnosti však existují i méně známé životní styly, jako je například freeganismus. Samotný termín *freegan* vznikl spojením slov *free*¹⁵ a *vegan* (Barnard, 2011, 2016). Barnard (2016) zmiňuje, že se slovem *freegan* přišel v roce 1994 zakladatel Food Not Bombs – Keith McHenry.

Na rozdíl od veganů, kteří se rozhodli ze svého nákupu vyřadit živočišné produkty, se freegani rozhodli pro bojkot celého kapitalistického systému a omezováním vlastní spotřeby protestují proti konzumní společnosti a proti ničení životního prostředí. Freegani se snaží množství nákupů omezit na co nejnižší možnou míru a nepodporovat tak konzumní společnost (freegan.info¹⁶).

Pravděpodobně nejznámější skupinou freeganů se stali aktivisté hlásící se k *freegan.info* v New Yorku (Barnard, 2011). Freegani se vyznačují „omezenou účastí v konvenční ekonomice a minimální spotřebou zdrojů“ (freegan.info¹⁷). Zároveň se věnují celé řadě aktivit – od využívání kol namísto aut, až po vybírání popelnic, nenakupování, dobrovolnou nezaměstnanost, squatting, guerilla gardening a další aktivity (Barnard, 2011). Radikálnost těchto freeganů dokazuje i jejich vlastní manifest *Why freegan?* (2000), kde je freeganismus představen jako absolutní bojkot kapitalismu a snaha o nepodílení se na tržní ekonomice. Autoři kritizují i zmiňované veganství, neboť nákupem jiných produktů nejsou vegani o nic lepší než ostatní „konzumenti“ a jsou stále součástí tohoto hýřivého systému (freegan.info¹⁸).

¹⁵ ve smyslu něco „zadarmo“.

¹⁶ Dostupné z: www.freegan.info

¹⁷ Tamtéž: www.freegan.info

¹⁸ Tamtéž: www.freegan.info

Barnard (2011) zjistil, že ve skutečnosti freegani vyzdvihují jen některé ze zmiňovaných praktik manifestu, zatímco jiné vůbec nepraktikují nebo jim nevěnují srovnatelnou pozornost oproti samotnému dumpster divingu. Antropoložka Victoria C. Moré (2011) ve svém etnografickém výzkumu zastává názor, že aktivity freeganů tak velice závisí na víře a osobních postojích jednotlivých aktérů.

Odlišné pojetí freeganů ukazuje studie z australského prostředí. Jedinci jsou popisováni jako mladí vzdělaní muži pocházející ze střední třídy se silným ideologickým přesvědčením. Kromě samotného hledání potravin v kontejnerech pro své individuální účely se často věnují iniciativě Food Not Bombs (Edwards a Mercer 2007).

Food Not Bombs¹⁹ (FNB) je anarchistická iniciativa, která vznikla v 80. letech v USA, odkud se její vliv postupně rozšířil do dalších zemí po celém světě, včetně několika měst v ČR. Filozofie uskupení by se dala odvodit z otázky: „Když ve světě hladoví miliarda lidí každý den, jak můžeme utratit další dolar za válku?“ (překlad autora). Ve FNB se dobrovolníci věnují vaření pokrmů ze surovin, které by jinak skončily v kontejneru, a jídlo následně rozdávají všem potřebným lidem. Tímto jednáním upozorňují na fakt, že jídlo je jednou ze základních lidských potřeb. Mělo by proto být k dispozici všem bez rozdílu. Dostupnost potravy je podle FNB právo, nikoliv privilegium. Kromě zmiňovaného vaření a rozdávání jídla vystupuje iniciativa proti diskriminaci, násilí a nelidskému zacházení se zvířaty. Ve všech případech se jedná o nenásilnou formu protestu. Ve skupině

¹⁹ V překladu: „Jídlo místo zbraní“, které odkazuje na nesouhlas s financováním zbrojního průmyslu v USA.

neexistuje vedoucí postavení, všichni členové jsou si rovni a veškeré rozhodování probíhá na základě společného konsenzu skupiny. Připojit se může každý, kdo má touhu přispět ke změně. FNB podle vlastních internetových stránek nezískává potraviny z kontejnerů, jak je často zmiňováno v médiích. Raději se pokouší domluvit s místními malopodnikateli, kteří by jídlo byli nuceni vyhodit. Na některých místech však není domluva s malopodnikateli možná. V tomto případě jsou aktivisté odkázáni na využívání potravin z kontejnerů (Food Not Bombs²⁰).

Co tedy freegany většinou spojuje, je právě způsob získávání potravin v kontextu boje proti plýtvání, konzumerismu a kapitalismu. Mnozí freegani se uchylují k praktikám vybírání kontejnerů u supermarketů a doslovně žijí z přebytků, které systém generuje. Tento způsob jednání jim napomáhá v antikapitalistickém způsobu žití. Zároveň je však nutné podotknout, že freegani jsou na systému, který generuje nadprodukcí přebytků končících v kontejnerech, závislí, neboť bez dostupných kontejnerů s dostatkem vyhozeného jídla by nebylo možné žít způsoby, které freeganismus hlásá (Barnard, 2011).

Jedinec, který se rozhodl hledat jídlo v kontejnerech, však nemusí být nutně hnán ideou freeganismu, stejně tak ne každý freegan musí nutně hledat jídlo v kontejnerech (Bedřich, 2009).

2.3. Dumpster diving: na nákup jinak?

Důvodů, proč někteří aktéři hledají potraviny v kontejnerech, je nespočet. Považuji proto za důležité představit dumpster diving jako

²⁰ Dostupné z: https://foodnotbombs.net/new_site/

svébytný fenomén, který může, avšak nemusí nutně souznít s myšlenkami freeganismu či bojkotu kapitalismu.

Dumpster diving²¹ je aktivita, při které jedinci získávají potraviny z kontejneru, především u obchodních řetězců. Tento termín se dá volně přeložit jako *kontejnerové potápění* (Kubátová, 2014). Krupička (2012) zmiňuje termín *bufetování*, který se v českém prostředí vžil jako označení pro tuto aktivitu. Bedřich (2009) místo překladu *potápění se v odpadcích* využívá v praxi zažité termíny *kontejnering* a *dumpstering* a jako synonymum k těmto novotvarům připisuje tzv. *samozásobitelství*.

V průběhu výzkumu jsem se však ani s jedním označením nesetkal a respondenti často používali k označení aktivity *kontění*, *dumpstření* a *lov*. Potraviny nalezené v kontejnerech byly participanty označovány jako *úlovky* nebo *nálezy*, které se snažili *zachránit*. Nezabezpečená místa byla označována jako *spoty*.

Jedinci, kteří se věnují dumpster divingu, navštěvují pravidelně obchodní řetězce s dostupnými kontejnery a hledají v nich potraviny, jež byly vyhozeny kvůli estetické nedokonalosti. Kromě jídla se někteří dumpster diveři mohou věnovat i hledání materiálů. Dumpster diveři se této aktivitě věnují dobrovolně a z vlastního přesvědčení, aniž by je k činu motivovaly primárně ekonomické faktory (Bedřich, 2009).

Dumpster diving je vědci popisován jako způsob boje proti plýtvání, založený na antikonzumerismu, a forma bojkotu konzumní kapitalistické společnosti. Souvisí tedy s životními postoji a aktivitami

²¹ Edwards a Mercer (2007) zmiňují, že dumpster diving je označován taktéž jako 'dumpstering', 'dumping', 'binning', 'bin scaben', 'trashing', 'scabbing' or 'skip-dipping'.

freeganů a anarchistů (Barnard, 2011, 2016; Shantz, 2005). Není to však pravidlem, neboť pro mnohé může být dumpster diving i forma zážitku, zábavy a společenské události, při které mohou vyrazit ve večerních hodinách ven s přáteli (Edwards a Mercer, 2007; Kubátová, 2014; Shantz, 2005).

Důvody a způsoby praktikování dumpster divingu se liší napříč státy, především v souvislosti s dostupností míst a nakládáním s odpady. V New Yorku byl odpad v igelitových pytlích pravidelně v nočních hodinách vynášen na ulici, což poskytovalo freeganům možnost potraviny nacházet a vytahovat z pytlů zcela veřejně před zraky všech kolemjdoucích. Připojit se k hledání jídla tak mohl každý jedinec. Tato skutečnost umožnila snáze šířit povědomí o nakládání s potravinami a poukázal na množství vyhozeného jídla, které bylo ještě před malou chvílí v regálech místních podniků (Barnard, 2011). Naopak v Austrálii ve městě Melbourne volili freegani kontejnery nikoliv podle množství nálezů, ale podle toho, nakolik je supermarket ekologicky smýšlející. Při výběru místa tak uvažovali nad historií instituce, pracovními podmínkami a ekologickým i sociálním kontextem prodávaných produktů. Mnohem častěji tak zvolili velké supermarkety, které potraviny dovážejí z jiných zemí světa na úkor místních farmářů (Edwards a Mercer, 2007, s. 287).

Aktivita v ČR stojí v kontrastu k newyorským freeganům, neboť praktiky *kontění* u obchodních řetězců jsou povětšinou skryty před zraky široké veřejnosti. Navíc jsou mnohdy prostory s kontejnery zabezpečeny ploty a zámky, popřípadě se nacházejí přímo ve vnitřním prostoru, čímž obchodní řetězce zamezují nežádoucímu jednání (Kubátová, 2014).

Fenomén je často spojován se studenty, kteří díky dumpster divingu ušetří značnou část svého omezeného rozpočtu (Bedřich, 2009). Tato aktivita však není výjimkou ani u ekonomicky dobře zajištěných jedinců středního věku, jak dokazuje například práce Kubátové (2014).

Dumpster diving může na první pohled působit jako neškodná aktivita vzhledem k tomu, že aktéři cílí na vyhozené potraviny, které se staly odpadem a postrádají další využití. Přesto se však stává, že jsou dumpster diveři za svůj čin postihováni. V České republice je dumpster diving na hraně zákona a na aktivitu bývá nahlíženo jako na přestupek, popřípadě krádež (Brunclíková a Kliková, 2017). I když postihy dumpster divingu nejsou nikterak běžné, existuje kupříkladu případ z Přerova, kde tři mladíci přešli plot hypermarketu a z kontejneru vybrali prošlé potraviny, při činu byli vyrušeni policií a v důsledku vniknutí na cizí pozemek a krádeže, které se mladíci dopustili, hrozil všem zúčastněným trest odnětí svobody, a to až po dobu dvou let (Poláček, 2016). Kromě policejní hlídky se mohou aktéři potkat i s dalšími lidmi, kteří se v prostoru s nezabezpečenými kontejnery pohybují. Jedná se především o zaměstnance potravinových řetězců a bezdomovce.

2.4. Brikoláž, kutilství a propojení s dumpster divingem?

Pojetí dumpster divingu jako kreativního jednání, které se od konzumního způsobu získávání věcí nákupem významně odlišuje, interpretuji ve své práci pomocí využití teoretického konceptu

brikoláže–kutilství, se kterým přišel antropolog Claude Lévi-Strauss v knize *Myšlení přírodních národů* (1996, orig. 1966).

Claude Lévi-Strauss (1996) rozlišil myšlení na dva protikladné typy. První je označen jako věda konkrétního (věda prvotní), kterou staví proti vědám přírodním a exaktním. Lévi-Strauss k těmto dvěma typům myšlení přiřazuje dva ideální typy osob, které vůči sobě stojí v opozici kutila a inženýra. Termín *domáci kutilství*, se kterým Lévi-Strauss v publikaci pracuje, vychází z francouzského překladu *bricolage*. Brikoláž ve starobylém významu přirovnává Lévi-Strauss k míčové a kulečnickovou hře, k lovu a jezdeckému umění. V těchto případech slovo označovalo pohyb, který vybočoval z přímého směru: odražené koule, odchylujícího se psa ze stopy či koně snažícího se vyhnout překážce. Za *brikoléra* lze tedy v dnešní době označit osobu, která se při své činnosti neřídí stanovenými postupy, a tím se odlišuje od profesionála. Oproti inženýrovi, který si cíl prvně stanovuje a následně získává suroviny a nástroje k vytyčenému účelu, je brikolérův svět uzavřený a „pravidlem jeho hry je vystačit si vždy s tím, co má doma“ (Lévi-Strauss, 1996, s. 34). Kutilův limitovaný soubor materiálů i nástrojů je nesourodý – není seskupen pro potřeby konkrétního projektu, ale je výsledkem všech náhodných možností a pozůstatků, které kutilovi zbyly po předchozích projektech. Myšlení brikoléra, které je podobné mýtickému myšlení přírodních národů, spočívá „vždy jen v novém uspořádání prvků, jejichž povaha zůstává nezměněna, ať figurují v souboru instrumentálním, nebo v oné soustavě výsledné [...] při této ustavičné rekonstrukci z týchž materiálů role prostředků připadá vždy tomu, co dřív bylo účelem:

označující, signans, se mění v označené, signatum, a naopak.“ (Lévi-Strauss, 1996, s. 38)

Zatímco limity brikoléra jsou dány jeho souborem materiálů a nástrojů, limity inženýra jsou především v jeho možnostech a znalostech, se kterými se musí vyrovnat kompromisem. Lévi-Strauss zmiňuje, že rozdíl není absolutní, neboť „inženýr se vždy snaží prorazit si cestu vpřed a dostat se *za* jejich hranici, kdežto domácí kutil zůstává chtě nechtě *uvnitř* této hranice (...)“ (Lévi-Strauss, 1996, s. 36).

Lévi-Strauss si všímá taktéž aspektu času, neboť kutilův „první praktický úkon má nicméně charakter retrospektivní: musí obrátit pozornost na soubor už dříve utvořený a pozůstávající z různých nástrojů a materiálů; udělat si o něm přehled nebo si ho připamatovat; a konečně pustit se s ním hlavně do jakéhosi dialogu, aby se zjistil repertoár možných odpovědí na položený problém, které daný soubor může poskytnout“ (Lévi-Strauss, 1996, s. 35). Kutil dialog nevede pouze se souborem věcí, ale také skrze věci, které působí na třetí osobu. Lévi-Strauss své tvrzení demonstruje na kutilských výrobcích, jež nejsou jen výsledkem nějakého projektu, ale „vypráví o charakteru a životě svého autora. Technický amatér sice nikdy neuskuteční plně svůj záměr, ale vloží do jeho realizace vždy něco ze sebe.“ (Lévi-Strauss, 1996, s. 38)

Z mého pohledu je možné aktéry věnující se dumpster divingu považovat za tzv. *brikoléry*, neboť v jejich jednání lze často nalézt snahu utvořit z dostupných možností, a právě jen z nich, něco dalšího. Přístup poskytuje inovativní řešení problému či situace a splnění záměru či úkolu (Gibas a kol., 2020, s. 31).

Takto vymezené kutilství však může korespondovat s pojmem improvizace (Gibas a kol., 2020). Přesto se však mezi brikoláží a improvizací nachází rozdílnosti. S improvizací je úzce spojena profesionalita a schopnost bezprostřední reakce improvizátora na nečekanou situaci. Brikoláž dovoluje neprofesionalitu a nemusí být nutně bezprostřední reakcí. Zatímco brikoláž přináší dostačující řešení z dostupných možností, cílem improvizace je přijít s něčím novým, tak aby bylo to dosavadní překonáno. Obě pojetí se střetávají v osobním nasazení aktérů, kdy jak brikolér, tak improvizátor „dávají něco ze sebe, a využítí toho, co je k dispozici“ (Gibas a kol. 2020, s. 32).

Gibas a kol. (2020) v práci tvrdí, že snaha o kreativní tvorbu nových věcí z již existujících materiálů je často vidět u aktérů, kteří bojují proti nadměrné produkci odpadu, tj. vyznavačů *zero waste*²² a minimalistických životních stylů. Ti se často snaží o snížení ekologického dopadu svého jednání a žijí alternativnějšími způsoby života (Gibas a kol., 2020, s. 33). Jak dumpster diverům, tak freeganům není tento přístup cizí, neboť v odpadu vidí potenciál a usilují o jeho využití.

Tématiku kutilství v souvislosti s dumpster divingem zmiňuje okrajově i Bedřich (2009), když píše o proměnách společnosti, které se udály po pádu komunistického režimu, kdy si lidé osvojili nové spotřební návyky spojené s moderním životním stylem a dřívější techniky kutilství začali považovat za zastaralé. Samozásobitelství, které se osvědčilo za dob totality, je v novém prostředí, ať už ve smyslu pěstování vlastních plodin, nebo dumpster divingu,

²² Životní styl založený na principech fungování v co možná nejvyšší míře bez odpadu.

považováno za *nemoderní* a *zastaralé*. Mezi další projevy typické pro dřívější dobu lze zařadit i schopnost přivydělávat si z jiných, alternativních zdrojů. V této souvislosti autor zmiňuje činnosti „počínající recyklací surovin, sběrem volně rostoucích plodin, přes domácí výrobu (takzvané „kutilství“), opravování, přestavování a vylepšování, až po směnný obchod výrobků a služeb založený na osobní dohodě.“ (Bedřich, 2009, s. 29). V životech lidí, kteří se potýkali s neustálým rizikem nedostatku a nejistoty, bylo samozásobitelství určitou výhodou. Od 90. let však došlo u mnoha lidí ke změně životních orientací na věci „nové“, a zmíněné jednání tak bylo upozaděno. Samozásobitelství z odpadu lze označit za „transformovanou adaptační techniku z minulých let v prostoru kapitalistického města.“ (Bedřich, 2009, s. 29, 30)

3. Metodologie

V této části se zaměřuji na začátky a průběh výzkumu a představuji zvolené metody a vzorek respondentů.

3.1. Výzkum

O samotný dumpster diving jsem se zajímal již od počátku svého studia kulturní antropologie v roce 2019, kdy jsem se dostal do kontaktu se skupinou osob věnujících se aktivitě dobrovolně, a nikoliv kvůli finanční tísní. Životní styl těchto osob byl pro mě atraktivní a zaujal mě natolik, že jsem se rozhodl věnovat se ve své bakalářské práci právě dumpster diverům.

V průběhu studia jsem přečetl několik odborných publikací a článků, které o dumpster divingu pojednávají, zhlédl jsem dokumentární filmy, věnující se nakládání s odpady a plýtvání surovinami, ale především jsem trávil čas s lidmi, kteří se dumpster divingu aktivně věnovali. Taktéž jsem se s aktéry několikrát pustil i do samotného *kontění*²³. Je proto nutné přiznat, že jsem do jisté míry *insider*, neboť jsem s aktivitou byl obeznámen ještě před vstupem do terénu. S počátkem pandemie COVID-19 se začaly v Olomouci měnit strategie obchodních řetězců při nakládání s odpady a začaly se zabezpečovat dříve dostupné kontejnery, což dumpster diverům znemožnilo potraviny nacházet, a tím pádem vykonávat samotnou aktivitu. S úbytkem dostupných kontejnerů v Olomouci jsem se

²³ Termín *kontění/dumpstření* ve smyslu dumpster divingu občas využívám, neboť se často objevuje u mých respondentů.

rozhodl zvolit nový terén a přesunout své výzkumné pole z Olomouce do Brna. To mi poskytlo možnost navázat vztah s novými respondenty. Svůj postoj a zkušenosti s dumpster divingem jsem respondentům odkryl pouze tehdy, pokud se na mé zkušenosti s aktivitou přímo zeptali, což se stalo dvakrát. Přiznání vlastních zkušeností napomohlo ke vzniku přátelštější atmosféry a navození pocitu důvěry.

Před samotným začátkem výzkumu a vstupem do terénu jsem se přidal do facebookové skupiny „*Dumpster a snad i freegan Brno*“. Skupina měla okolo 2400 členů. První dny jsem pouze procházel příspěvky jednotlivých členů, s fotografiemi a sdílenými informacemi o nálezech a jejich lokacích. Zároveň jsem vyhodnocoval vhodnost respondentů a snažil se o jejich kontaktování. Skupina, i přes překvapivě vysokou členskou základnu, nebyla příliš aktivní a osoby, které sdílely fotografie a informace o úlovcích dalším členům ve skupině, se mnohdy opakovaly.

Mimo příspěvky o samotných nálezech byly typické i dotazy od nově přidaných členů, jakou zvolit lokaci a zdali by se nepřidal někdo zkušenější – tyto členy jsem pro nedostatek zkušeností neoslovoval. Na příspěvky často odpovídali již zkušení potápěči, a díky tomuto aspektu jsem byl schopen vybrat několik respondentů, které jsem následně přes Facebook zkontaktoval.

Napsal jsem celkem pěti vybraným respondentům zprávu, ve které jsem vysvětlil účel svého výzkumu a požádal je o účast v něm. Společně jsme se domluvili na vyhovujícím termínu a místě srazu, které jsem nechal na samotných respondentech. Pro první setkání

s respondenty jsem volil polostrukturované rozhovory, které se jevily jako vhodný způsob vedení rozhovoru a získávání dat.

Před začátkem samotného rozhovoru jsem respondentům sdělil, že veškeré informace, které z jejich strany získám, budou anonymní a budou využity pouze pro účely výzkumu, a ujistil jsem se, že jim nebude vadit, když bude náš rozhovor nahráván na diktafon. S diktafonem neměl problém ani jeden z respondentů, avšak při jednom z rozhovorů v prostředí restaurace byly podmínky k nahrávání nevhodné a v takovém případě jsem si poznámky zapisoval formou jottingu a následně je zpracoval ve svém etnografickém terénním deníku tentýž den po ukončení rozhovoru.

S respondenty jsme se po rozhovoru ve večerních hodinách přesunuli i k jejich často navštěvovaným potravinovým řetězcům, aby mi ukázali, kam chodí *dumpsteřit* a jak vlastně *dumpstření* funguje. V těchto případech jsem využíval metodu zúčastněného pozorování a neformální rozhovor, neboť se jednalo o dynamické prostředí, a snažil jsem se co nejautentičtěji zachytit dění. Vypisoval jsem si heslovité body o jednání aktérů do poznámek mobilního telefonu, kterým jsem zároveň často asistoval a svítil respondentům při prohledávání kontejnerů. Primárně jsem si však poznámky zapisoval až po aktivitě, abych nenarušoval komunikaci s respondenty. Ihned po opuštění místa a rozloučení se s respondentem jsem heslovité poznámky a veškeré informace získané z pozorování přepisoval do terénního deníku.

Zároveň jsem v průběhu výzkumu navštívil celkem čtyři benefiční akce Food Not Bombs v Brně, přičemž k tématice dumpster divingu jsem se dostal v souvislosti s FNB pouze při rozhovoru

s jednou interní členkou, Dom. Na jedné z akcí jsem se potkal i s respondentkou Lucy, se kterou již polostrukturovaný rozhovor proběhl týden před benefiční akcí. Společně jsme se tentýž večer vydali spontánně na další průzkum kontejnerů.

Hammersley a Atkinson (2007) zmiňují, že při vstupu do terénu se vyplatí mít takzvaného *gatekeepera*, což je osoba, která výzkumníka seznámí se zkoumaným prostředím. Doufal jsem, že mým gatekeeperem bude respondentka Lucy, o které jsem věděl, že se dumpster divingu věnuje již delší dobu. Známost s ní mi však neposkytla další respondenty, neboť s dalšími dumpster divery nebyla aktuálně v bližším kontaktu. Seznámení s dalšími respondenty mi zprostředkoval až respondent Michelin, který mě vzal mezi ostatní dumpster divery – za Artym a Alis. Dostal jsem pozvání na návštěvu jejich zahrady, kterou si se svolením majitele vytvořili na nevyužívaném pozemku nedaleko Brna. Zde na principu permakultury²⁴ pěstují vlastní zeleninu a rekonstruují svépomocí chatku s užitím dostupných materiálů.

Blízký kontakt s Michelinem a jeho přáteli v rámci mého etnografického výzkumu pomohl prohloubit data a nalézt další formy nakládání s odpady. Ty byly úzce propojeny se samozásobitelstvím a kutilstvím, které se s dumpster divingem v pojetí Michelina a jeho přátel silně propojovalo. Díky návštěvě zahrady se etnografický výzkum posunul od kontejnerů k dalším aktivitám, kterým se dumpster diveři věnují.

²⁴ Permakultura je přístup k zemědělství, který usiluje o způsob trvalé udržitelnosti a obnovy.

Kontejnery navštěvovali respondenti především v nočních hodinách. Mnohokrát jsem byl proto nucen zůstat přes noc v Brně, což mi na druhou stranu poskytlo možnost zúčastněného pozorování při manipulaci s potravinami po dumpster divingu.

3.2. Zvolené metody výzkumu a vzorek respondentů

Při etnografickém kvalitativním výzkumu dumpster divingu jsem využil techniky polostrukturovaných rozhovorů s domluvenými respondenty z facebookové skupiny „*Dumpster a snad i freegan Brno*“. Z počátku se jednalo o tři ženy a dva muže, kteří byli osloveni prostřednictvím sociální sítě.

Před provedením polostrukturovaných rozhovorů s respondenty jsem si vytvořil osnovu otázek, ve které jsem si stanovil několik kategorií s dílčími podotázkami. Snažil jsem se jít od obecných otázek ke konkrétnějším, abych byl schopen získat dostatek informací o aktivitě od jednotlivých respondentů. Otázky se týkaly počátku *dumpstření*, strategií a motivací k dané činnosti, vnímání potravin nalezených v odpadu a s tím souvisejících rizik, spojených s fyzickou i symbolickou nečistotou při manipulaci s nálezy.

Při prvním rozhovoru na počátku výzkumu jsem pociťoval mírnou nervozitu, a tak jsem se poměrně důsledně držel stanovené osnovy, což zpětně hodnotím jako nepříliš efektivní. Uvědomění si dané situace mi pomohlo pracovat se souborem otázek více otevřeně a intuitivně. S každým dalším rozhovorem jsem se více soustředil na navození příjemné atmosféry u respondentů a některé otázky jsem v průběhu dalších rozhovorů pozměnil, úplně vymazal nebo přidal

další. První rozhovor proběhl u respondentky doma, další proběhly v kavárně, v autě a v restauraci. Později proběhly další dva rozhovory na zahradě. Ve všech zmiňovaných případech jsem nechával výběr místa přímo na respondentech tak, aby se cítili v jejich zvoleném prostředí komfortně.

Mnohem více než polostrukturované rozhovory se mi osvědčily neformální rozhovory v terénu při zúčastněném pozorování aktérů, a to během cesty ke kontejneru, při aktivitě a následném opuštění prostoru, které se pojilo s odnesením *úlovků* na byt, popřípadě s jejich roztříděním, zpracováváním a další manipulací. Neformální rozhovory také často samovolně započaly s vypnutím diktafonu po polostrukturovaném rozhovoru. V těchto situacích jsem vedl neformální, přátelský dialog s respondenty a zjištěné informace později z paměti přepsal. Kromě informací ohledně respondentů jsem si do deníku zapisoval své pocity, myšlenky, včetně hypotéz, které se při mém etnografickém výzkumu vyjevovaly s přibývajícím množstvím získaných dat. Po celou dobu výzkumu jsem taktéž pravidelně navštěvoval facebookovou skupinu abych měl přístup k potenciálním informacím ohledně aktuálního dění mezi dumpster divery v Brně.

Celkem se tedy mého výzkumu zúčastnilo sedm respondentů, z toho tři muži a čtyři ženy. Považuji za důležité krátce participanty představit:

Lucy je 23letá studentka sociální pedagogiky. Dumpster divingu se věnuje tři roky a k aktivitě se dostala přes své přátele. Zajímá se o vzdělávání a věnuje se cestování. Je vegankou a bydlí ve sdíleném bytě.

Delfína je 18letá studentka gymnázia, projevuje zájem o společenské vědy a náboženství. K dumpster divingu se dostala poprvé přes kamarády před dvěma lety a od té doby se aktivitě věnuje, protože je zábavná, a může díky ní získat potraviny zadarmo. Bydlí s přáteli na studentském bytě.

Poeta je 27letý pracující, pro kterého je dumpster diving především forma adrenalinového zážitku. Přesto však nesouhlasí s plýtváním. Potraviny získá místo nákupu zdarma a v zájmu ekologie se snaží se o jejich využití. Bydlí sám v Brně. Aktivitě se věnuje pouze pár měsíců, má však zkušenosti z jiných měst a ze zahraničí.

Dom je 50letá interní členka hnutí FNB, která žije ve sdílené domácnosti. K dumpster divingu byla motivována nejprve potřebou z pozice člověka na ulici a posléze, když se rozhodla změnit svůj životní styl, také ideologicky. S kolektivem FNB vaří pro lidi na ulici veganská jídla z potravin, které by jinak skončily v odpadu.

Michelin je 27letý student biologie, který se snaží žít udržitelným způsobem života, proto se stravuje především vegetariánsky a snaží se neplýtvat. Dumpster divingu se věnuje šest let společně s Arty. Bydlí ve sdíleném bytě, kde vaří z nalezeného jídla dalším členům domácnosti.

Arty je 27letý spolužák Michelina, momentálně je zaměstnán v ekologickém odvětví a donedávna bydlel na bytě s Michelinem. Kromě dumpster divingu se s Michelinem zaměřují na pěstování vlastní zeleniny na zahradě a kreativní využívání odpadového materiálu.

Alis je 23letá vysokoškolská studentka uměleckého zaměření. K dumpster divingu se dostala přes Michelina s Artym před dvěma lety. Od té doby se věnuje aktivitě pravidelně s motivací ušetřit svůj omezený rozpočet a taktéž žít více udržitelným způsobem života.

Veškeré polostrukturované rozhovory jsem průběžně doslovně přepisoval a následně podrobil analýze a kódování a data posléze interpretoval. Totožným způsobem jsem v průběhu výzkumu pracoval i se získanými terénními poznámkami v deníku.

4. Dumpster diving v Brně

V následující části se věnuji interpretaci dat získaných z polostrukturovaných a neformálních rozhovorů, včetně zúčastněného pozorování dumpster divingu v Brně.

4.1. Proč chodit na dumpster?

Pro potřeby práce je nutné vymežit, co vlastně respondenty vedlo k hledání potravin v kontejneru a k následné manipulaci s nimi. Motivace k danému jednání je pro respondenty mnohdy odlišná a může být založena na ideologii, což vede k rozdílné konceptualizaci odpadu.

Jak vyplývá z výzkumu, jeden z důvodů, který vedl většinu respondentů k aktivitě, byla vidina získání značného množství potravin zdarma. Do prohledávání kontejnerů se však respondenti pouštěli zároveň s cílem potravin *zachránit*. Tímto způsobem se odlišovali od bezdomovců, což dokládá následující výpověď respondentky Delfíny: „*Já to pořád беру jako takovou věc, kterou ani dělat nemusím... I bych si to jídlo samozřejmě mohla koupit sama (...) jako není to něco, na co bych úplně spoléhala, jo, není to takový, že bych se třeba i bála, že ten končíák bude prázdněj.*“²⁵ Dumpster diving se tak jeví v očích respondentů jako užitečná a finančně výhodná aktivita, při které respondenti *zachrání* stále požitelné potraviny odepsané obchodním řetězcem a současně ušetří značnou finanční částku, kterou mohou využít jinde. Tento faktor byl zaznamenán především u

²⁵ Polostrukturovaný rozhovor, Delfína, 14. 10. 2021

dumpsterujících studentů, jak ukazuje následující výňatek z rozhovoru se studentkou Lucy: „*Jsem student, ale nejsem úplně ten student, kterej by úplně neměl peníze na to, aby si mohl obstarat svoje jídlo. Takže já jsem ráda, že nemusím nakupovat ovoce zeleninu v obchodě (...) a tím pádem ušetřím a můžu to použít na něco jinýho.*“²⁶

Kromě zmiňování ekonomických výhod dumpster divingu, byl u většiny respondentů stmelujícím aspektem ekologicko-environmentální důvod, což poznamenala participantka Delfína: „*Tak určitě jako jeden z těch asi očividných důvodů je prostě to, že je to jídlo zadarmo! (smích) A, no, je to jídlo zadarmo, zároveň je tam prostě ten faktor toho, že zachráníš jídlo, které by šlo do spalovny (...) a v podstatě je to zachránění toho jídla a zužitkování – je tam určitě ta ekologická environmentální část toho problému.*“²⁷

Respondenti zásadně nesouhlasili se způsobem nakládání s odpadem u obchodních řetězců, a proto se pustili do *kontění*. Jejich seznámení s aktivitou bylo většinou zprostředkováno zkušenějšími přáteli nebo začali z vlastní zvědavosti poté, co se s fenoménem dumpster divingu seznámili přes sociální sítě. Někteří dokonce ze zvědavosti praktikovali dumpster diving během cestování v zahraničí. Jak dokazuje výňatek s respondentkou Lucy: „... *hlavně když třeba někde cestuju, tak dumpsterím (...) v zahraničí to hodně беру jako dobrodružství, tam to neberu až tak jako ekonomicky, tam mě to fakt jako láká zjistit, jak to je v zahraničí. Jak to funguje třeba u nich, a co se tam dá najít.*“²⁸ Podle respondentky je dostupnost kontejnerů, diverzita nálezů a kvalita vyhozených potravin v zahraničí často vyšší než v České

²⁶ Polostrukturovaný rozhovor, Lucy, 22. 10. 2021

²⁷ Neformální rozhovor, Alis

²⁸ Polostrukturovaný rozhovor, Lucy, 22. 10. 2021.

republice. *Kontění* v zahraničí je spojeno s dobrodružstvím a nacházením nových potravin, které se na trhu v České republice nevyskytují. Podobnou zkušenost se zahraničním *kontěním* ukazuje výňatek s respondentem Michelinem: „*Ked' sa ide na turistiku do tých severských krajín tak není treba nič kupovať, lebo tam fakt to majú všade nezamknuté a je tam toho strašne moc (...) tam takto je – kontyš balených, neviem, chipsov, chlebov, čokolád...*“²⁹

Další významnou motivací respondentů u dumpster divingu byla touha po příležitosti k rozptýlení, zábavě a adrenalinu, které *kontejnerové potápění* přináší. Často se tak jednalo o propojení úsporného, šetrného a zábavního aspektu v jeden či jejich kombinaci. Respondenti chápou dumpster diving jako plnohodnotnou volnočasovou aktivitu a náplň večerního programu, jak dokládá následující úryvek z rozhovoru s Artym: „...*občas aj s nami idú ľudia, ktorí vyslovene povedia, že idú kvôli tomu adrenalínu, že im až tak nejde o tie potraviny... že ich nepotrebuju alebo im tak nezáleží na tom, že ich zachraňujú, že sú ešte dobré, že aby sa nevyhodili... Ale (...) ako zábavu, tak niektorí to majú tak, že áno, chodia len tak občas s niekým ďalším v podstate ako nejaký večerný program, no...*“³⁰ Na prohledávání odpadků jako na volnočasovou aktivitu nahlížel i respondent Poeta, což dokazuje následující výňatek: „*[smích]... Pro mě je to prostě aktivita, někdo jde, já nevím, rybařit... já jdu prostě jakoby kontit... prohledávat popelnice!*“³¹

Jiní respondenti zase hodnotí tento zábavní aspekt dumpster divingu s určitou mírou skepse. Jedná se především o respondenty, pro něž se dumpster diving pojí primárně s ekologicko-

²⁹ Polostrukturovaný rozhovor, Michelin, 24. 11. 2021

³⁰ Polostrukturovaný rozhovor, Arty, 24. 11. 2021

³¹ Polostrukturovaný rozhovor, Poeta, 16. 10. 2021

environmentálními motivy. Podle jejich názoru nemá být dumpster diving primárně zážitkovou aktivitou, ale měl by poukazovat na neadekvátní nakládání s potravinami a snažit se o jejich *záchranu*. Tento postoj vyjadřuje respondentka Lucy slovy: „... oni říkají, *chtěl bych to zažít, prostě neřeknou, že je to mrzí [kolik se toho vyhodí], ale vem mě sebou, bude to sranda...*“³² Výzkum však ukázal, že i u aktérů, kteří vnímali dumpster diving jako adrenalinovou aktivitu a zdroj zábavy, se objevovalo ekologické smýšlení a kritika konzumního způsobu života – jak dokládá Poeta: „*[není to pouze zábavná aktivita] v neposlední řadě je to škoda, jak se plýtvá jídlem a všechno... takže proč si nenabrat, proč bych si to měl kupovat, tím pádem zvyšovat nějakou spotřebu, když si to můžu takhle nabrat zdarma.*“³³

Ukazuje se, že uchopit samotný dumpster diving ve vztahu k jednotící ideji mezi aktéry je poměrně složité, neboť respondenti přicházejí ke kontejnerům často s odlišnými motivacemi nebo jejich kombinacemi, které jsou pro ně mnohdy na odlišných příčkách důležitosti. V konečném důsledku se však všichni respondenti střetávají v jednotící ideji ekologicko-environmentálního přesvědčení o tom, že plýtvání potravinami je ekologicky neúnosné. Tuto ideu naplňují svým jednáním, tedy získáváním vyhozených potravin z kontejneru, které jsou pro ně i přes svůj původ stále vhodné ke konzumaci. Ať už jsou motivace respondentů k jednání jakékoliv, dumpster diving pro ně představuje nepodílení se na zvyšování spotřeby a nepřispívání k tvorbě odpadu dalším nákupem, když za obchodním řetězcem leží, v očích dumpsterů, volně přístupné

³² Terénní poznámky, Lucy, 28. 10. 2021

³³ Polostrukturovaný rozhovor, Poeta, 16. 10. 2021

potraviny, které jsou podle respondenta Poety: „(...) kolikrát jakoby v TOP kvalitě, a to bych normálně v supermarketu utratil tři, čtyři stovky a tady to mám prostě zadarmo, což to je taky dobrý...“³⁴ Z těchto nálezů, a právě jen z nich, lze ve smyslu brikoláže (Lévi-Strauss, 1996), jak si ukážeme později, kreativně uvařit či upéct nový pokrm, nakrmit potřebné, případně obdarovat bedýnkou své blízké.

4.1.1. Dumpster diving a propojení s freeganismem

K freeganismu v souvislosti s náhledem na odpad a manipulaci s ním jsem se dostal až v pokročilé fázi výzkumu. Většina respondentů o něčem, jako freeganismus, v průběhu výzkumu vůbec nehovořila, což podporuje i práce Kubátové (2014), která předpokládala, že termín freegan bude pro dumpster divera zcela známé označení, avšak hned při první otázce se setkala s nepochopením. Na freeganismus jsem se tedy zeptal pouze tehdy, pokud o této ideologii respondenti začali v souvislosti s dumpster divingem sami hovořit. I přes nepřímý vztah k freeganismu zdůrazňovali respondenti důležitost ekologické a environmentální zodpovědnosti, což se pojilo s jejich rozšířenou znalostí v oblasti plýtvání a nakládání s odpady. Respondenti tedy preferovali více udržitelný způsob života, charakteristický snahou o snižování vlastní odpadové stopy, zahrnující např. pěstování vlastní zeleniny nebo důsledné plánování nákupů za účelem předejít plýtvání.

V průběhu výzkumu jsem se setkal s některými praktikami souvisejícími s freeganskou ideologií. Jednání respondentů nebylo

³⁴ Polostrukturovaný rozhovor, Poeta, 16. 10. 2021

motivované bojkotem kapitalismu v kontextu freeganismu, tak jak to popisuje Barnard (2011, 2016), neboť oproti státům západní Evropy a USA se v České republice nevyhazuje tolik potravin.

Také místa, kam chodit *kontit*, jsou v českém prostředí oproti zahraničí do značné míry omezená. Respondenti tak chodí běžně dokupovat potřebné potraviny, které si nelze obstarat jinak. Nebojují proti kapitalistickému systému, který freeganismus bojkotuje, což potvrzuje výpověď Delfíny: „... *firma musí jako generovat zisk a je to prostě normální součástí kapitalismu, kterej se nesnažím srovnout, ale neberu to negativně, jo, jakože negativně beru jenom to, když to potom jako vyhodí místo toho, aby to třeba dali nějakým těm organizacím (...) určitě to neberu tak, že bych chtěla srovnout kapitalismus a že bychom prostě... všichni měli pěstovat a žít prostě v míru podle Karla Marxe!*“³⁵

Jak již bylo řečeno výše, praktikování dumpster divingu vede u respondentů k ušetření části jejich rozpočtu. Díky ušetřeným financím mohou nakupovat dražší, kvalitnější a většinou lokální potraviny. K *vykontěným* potravinám tak aktérům často stačí pouze dokupovat chybějící suroviny, neboť kontejner ne vždy poskytuje možnosti, ze kterých lze uvařit plnohodnotný pokrm. Do výše zmíněné situace jsem se dostal při prohledávání kontejneru s respondentkou Lucy, která se z obsahu kontejneru snažila kreativně utvořit oběd na následující den: „*[Postupně vytahuje potraviny z kontejneru] ... mrkev, brokolice, citron... to nevím... co z toho bude... na zítřejší oběd.*“³⁶

³⁵ Polostrukturovaný rozhovor, Delfína, 14. 10. 2021

³⁶ Terénní poznámky, Lucy, 28. 10. 2021

Dumpster diveři, podobně jako brikoléři v Lévi-Straussově pojetí, musí během svého nákupu retrospektivně obrátit pozornost na svůj dříve utvořený soubor materiálů, tedy v kontejneru nalezených potravin, a udělat si o nich přehled, aby zjistili, co může daný repertoár poskytnout. Jinými slovy, akteři při nakupování mnohdy kreativně pracují s tím, co již našli v kontejneru, a vymýšlejí, co je potřeba dokoupit k již získanému souboru pro zhotovení finálního pokrmu. Před samotným nákupem prvně navštíví samotný kontejner, aby si udělali přehled, což dokazuje výňatek s participantkou: „... tak právě se snažím si vybudovat takovej systém toho, abych primárně si zašla nakoupit do kontejneru, tam se podívám, co tam je, co tam není, a až potom jdu právě do obchodu a dokoupím to, co prostě jsem nenašla.“³⁷

Tato strategie funguje také opačně, tj. nakoupené potraviny, které mají doma, se snaží zohlednit při výběru ovoce a zeleniny z kontejnerů. Participantů tak výběr ovoce a zeleniny z kontejneru přizpůsobují aktuálnímu složení potravin v domácnosti, podobně jako při nákupu.

K freeganismu se hlásila pouze respondentka Dom, která se angažovala v hnutí Food Not Bombs. Dříve se potýkala s bezdomovectvím a vybíráním kontejnerů se na ulici snažila obstarat potřebné potraviny. Strategie získávání obsahu, a rovněž samotné žádané potraviny, byly při bezdomovectví jiné než u dumpster diverů, což potvrzuje výpověď Dom:

³⁷ Polostrukturovaný rozhovor, Lucy, 22. 10. 2021

„Bezdomovci nestojí o ovoce a zeleninu, chtějí uzeniny, mléčné výrobky, zákusky... Žádný bezdomovec nepřemýšlí tak, že by si uvařil zeleninový guláš.“³⁸

Výňatek z rozhovoru jasně demonstruje odlišnost ve vnímání nalezených potravin a jejich rozdílnou hodnotu očima dumpster divera, který chce v kontextu brikoláže (Lévi-Strauss 1996) z nalezených potravin, a právě jen z nich, utvořit něco dalšího, třeba právě zmiňovaný zeleninový guláš. Bezdomovci zůstávají u již zpracovaných a ke konzumaci připravených potravin, neboť nemají k dispozici prostory k následnému zpracování. Tomu musí přizpůsobit i své mapování zdrojů, oproti adrenalinově, ideologicky či environmentálně smýšlejícím dumpster diverům, kteří přišli často skrze odlišné formy stravování primárně pro ovoce a zeleninu, vhodnou k dalšímu zpracování.

Když se respondentka Dom rozhodla změnit svůj životní styl a vymanila se z bezdomovectví, začala vnímat prohledávání kontejnerů odlišně. Stala se vegankou, sama zmínila, že i freegankou, což dokazuje následující výňatek: *„Já jsem freegan tělem i duší, nejdřív z potřeby, teď z principu.“³⁹*

S kodexem freeganismu jsem se setkal i při neformálním rozhovoru s Michelinem a Artym, kteří se hlásí k vegetariánství. Během konverzace o večeri Michelin konstatoval, že freegan je více než vegan, a vytáhl na stůl nalezené klobásy. V případě, že při prohledávání kontejneru narazí respondenti na maso, tak je z ekologického pohledu pro ně logické maso zkonzumovat a přijmout

³⁸ Polostrukturovaný rozhovor, Dom, 22. 10. 2021

³⁹ Terénní deník, Dom, 22. 10. 2021

ideu freeganství, což dokládá výpověď respondenta: „... keď niekto si proste vôbec žiadne mäso nechce dať, no tak na to povieme, že ‚freegan before vegan‘, že proste ale keď je to také, že je dobré a inak by sa vyhodilo, tak si ho radšej daj (...) pretože je samozrejme nezmysel to vyhodené nespotrebovať a nezmenšiť tú ekologickú stopu, takže to [maso] teda zoberiem, zjem a nemusím kupovať nič iné... to je podľa mňa logická filozofia.“⁴⁰

Výzkum ukázal, že ideologie dumpster divingu, založená na neplýtvání s potravinami, je silnější než přesvědčení být vegan/vegetarián. Akteři, než aby nechali znehodnotit nalezené maso v odpadu, raději jej zkonsumují, a to i přes silné vazby k vegetariánství a veganství. V očích aktérů je nepřijatelné, aby se s jakýmkoliv jídlem plýtvalo a stalo se odpadem na základě jejich zvoleného stravovacího návyku. Naopak vidí i v mase, který by si za normálních okolností nekoupili, skrze nevhodné podmínky chovu zvířat, cenný zdroj bílkovin a dalších živin. U respondentů, kteří maso běžně zařazují do jídelníčku, byl kladen důraz na osobní snahu o občasné omezování jeho konzumace.

4.2. Na průzkumu kontejnerů

„Alis mířila sebejistým a rychlým krokem k okraji jedné uličky, kde jsme se protáhli přes mezeru v plotě. Zastavila a začala vytahovat tašky z batohu pod pouliční lampou v zadním sektoru obchodního domu. Rozhlížel jsem se kolem sebe, jestli nás nikdo nevidí, a všiml jsem si kamer, které na nás ve světle lampy mířily z okolních podniků... Říkala, že je to hned tady za rohem... O

⁴⁰ Polostrukturovaný rozhovor, Michelin a Arty, 24. 11. 2021

několik kroků dále byly připraveny čtyři plné kontejnery na zítřejší odvoz...“⁴¹

V následující části představím dumpster diving jako aktivitu v situačním kontextu. Zmíním, na jaké *úlovky* mohou respondenti při *dumpstření* narazit, jak jejich aktivita probíhala za zúčastněného pozorování u kontejnerů, a taktéž představím situace, kterým museli respondenti čelit při dumpster divingu a manipulaci s odpadem.

4.2.1. Nálezy a jejich využití

Při prohledávání kontejneru na aktéry čeká nespočet možných nálezů, od ovoce a zeleniny, pečiva a mléčných produktů, až po mnohem vzácnější *úlovky*. Při dumpster divingu se tak může člověk setkat téměř s čímkoliv, neboť odpadem se v určitý moment může stát téměř cokoli, co ztratí pro obchodní řetězec hodnotu.

Ze strany mých respondentů to nekončilo pouze u potravin, ale našli u obchodních řetězců také varné konvice, kávovar nebo třeba pivo. V kontejnerech nachází respondenti velmi často také exotické ovoce. Nejsou kritičtí vůči tomu, že by exotické ovoce bylo skrze neekologický transport dostupné k prodeji, ale k tomu, za jakých, často nevhodných, podmínek pracují lidé, kteří ovoce sbírají, a jak je s ovocem následně nakládáno, jak dokazuje výňatek od respondentky Delfíny: „... *nepohoršuje mě, že tady máme exotický ovoce (...) ale potom je tady zase ten aspekt toho, že třeba ty avokáda pěstují lidi, kteří dostávají strašně málo zapláceno, nebo třeba kešu oříšky prostě vyloupávají paní ve*

⁴¹ Terénní deník, 5. 12. 2021

*Vietnamu, který dostávají málo zapláceno. Ještě myslím, že nějaká slupka na tom je jedovatá, a oni to dělají prostě bez rukavic...*⁴²

Respondenti oceňovali především potraviny zabalené v plastovém obalu a ovoce a zeleninu se slupkou, protože se přímo nedotýkaly stěn kontejneru, což dokládá úryvek z rozhovoru s participantkou: „*Třeba ten banán je super v tom, že prostě ho oloupeš a vůbec jako nepoznáš, že to bylo v konťáku, a že přece jenom, když tam máš jablko, tak by někomu přišlo nechutný kousat do té šlupky, když se ta šlupka dotýkala třeba jako stěny toho konťáku, ale ty banány jsou fakt skvělý v tom, že to rozloupneš a ten vnitřek se nikdy nedotýkal toho konťáku!*“⁴³ V tomto případě sloužily plastové obaly a slupky ovoce a zeleniny jako způsob ochrany před nečistým kontejnerem. Z pohledu čistého a nečistého M. Douglasové (2014) je nečisté vždy relativní kategorií. *Úlovky* z kontejneru tak nejsou nečisté samy o sobě, nečistými se stávají v případě, že jsou přemístěny do kontejneru, protože umístění potravin mimo prodejní pult narušuje symbolický řád čistoty potravin. Zatímco pro *nedumpsterující* jedince jsou vyhozené potraviny v kontejneru považovány za jednoznačně nečisté, neboť narušují symbolický řád, u *dumpster diverů* mohou být jak čisté, tak nečisté. Kategorie čistoty potravin je u nich definována především z hygienického hlediska. Symbolické hledisko nečistoty lze vnímat u výše zmiňovaného exotického ovoce, neboť často souvisí s vykořisťováním pracovníků.

Dumpster diver se musí podle Kubátové (2014) vypořádat s několika hranicemi, kterým při aktivitě čelí. Kromě hranice fyzické,

⁴² Polostrukturovaný rozhovor, Delfína, 14. 10. 2021

⁴³ Polostrukturovaný rozhovor, Delfína, 14. 10. 2021

tedy kontejneru, i s hranicí symbolickou, ve smyslu manipulace s vyhozenými potravinami, přičemž manipulací s nimi zároveň riskuje i své společenské postavení.

Při svých prvních zkušenostech s *kontěním* byli respondenti opatrní a měli se na pozoru nejen před zaměstnanci, ale dávali si pozor i při samotné manipulaci s potravinami v kontejneru. Aby se ubránili případnému znečištění při prohledávání obsahu, využívali rukavice, popřípadě oblečení vhodné na dumpster diving. Nečisté pojetí kontejneru dokládá výpověď Lucy: „... a právě se snažím vybírat fakt věci, který můžu nějak jako oškrábat a oloupat, a abych to nejedla přímo z toho... že to fakt leželo v tom kontejneru, protože ačkoliv tam leží kolikrát ovoce a zelenina, tak pořád je to kontejner a kdo ví, co tam bylo... a jako se to neumývá, takže...“⁴⁴ Potřebu chránit se před nečistotou pomocí rukavic měla i respondentka Alis. V přítomnosti Michelina a Artyho však přestala rukavice postupně využívat. Nechtěla být v očích respondentů za *slečinku*, které vadí manipulace s *nálezky* z kontejneru. Přesto podrobila každou potravinu, již se chystala vložit do batohu, detailnímu prozkoumání. Chtěla se vyhnout případnému vyhození *vykontěných* potravin po příchodu domů.

4.2.2. Znova protřídit, sdílet a vyhodit

Třídění odpadu dumpster divery a následný výběr do tašek probíhal primárně vizuální a hmatovou kontrolou, navíc relativně ve spěchu. K objevení případných nedokonalostí svého výběru se dostali až později, při vyskládání *úlovků* na kuchyňskou linku. S potravinami,

⁴⁴ Polostrukturovaný rozhovor, Lucy, 22. 10. 2021

kteří si respondenti přinesli, museli následně dále pracovat a docházelo k sekundárnímu protřídění, při němž byl výběr potravin vystaven další kontrole. Vhodné potraviny poté umyli a usušili a v následujících dnech je upravovali pečením a vařením. Respondentka Dom zmínila: „že si je vědoma toho, že bakterie vodou nezabije, a proto většinou potraviny uvaří, protože takovým způsobem je lze ideálně očistit.“⁴⁵ I přes snahu o očištění potravin se respondenti potýkali s pocitem nejistoty, jak ukazuje výňatek s Lucy: „[nad otázkou hygieny] sama přemýšlím, a když jdu kontit, tak jsem jako s tím v pohodě, a když jsem doma a někdy mi je jako trošku špatně, tak hned prvně, nad čím přemýšlím, je to, jestli to náhodou není z toho kontejneru...“⁴⁶

Respondentům se stává celkem běžně, že si donesou potraviny plesnivé, popřípadě již zapáchající, čehož si při hektickém kontění nevšimli, a tyto nevyhovující zbytky vyhazují zpět do odpadu, což dokládá respondentka Delfína: „... občas ho vyhodím, no, ale fakt za to necítím vinu, protože si říkám, že to jídlo mělo být vyhozený, tak prostě ho vyhodím, no...“⁴⁷

Překvapilo mě, že jsem se při zúčastněném pozorování sekundárního třídění nesetkal s využíváním bioodpadu. Většina vykontěných potravin, které neprošly sekundárním tříděním, končila ve směsném odpadu. Lucy bioodpad třídila na předešlém bytě. Lokace dřívějšího bydliště poskytovala kontejnery na bioodpad, které podle respondentky v centru Brna chybí. V průběhu výzkumu se respondent Arty zmínil, že špatné potraviny odváží zvířatům. Znamená to tedy, že pro redukci vzniklého odpadu se s Michelinem

⁴⁵ Terénní deník, Dom, 22. 10. 2021

⁴⁶ Polostrukturovaný rozhovor, Lucy, 22. 10. 2021

⁴⁷ Polostrukturovaný rozhovor, Delfína, 14. 10. 2021

snaží zužitkovat i potraviny vyřazené a nevhodné pro lidskou konzumaci, které u ostatních respondentů končí zpět v koši.

Nadměrné vyhazování zachráněných potravin bylo zapříčiněno i tím, že si respondenti mnohdy nabrali více, než dokázali spotřebovat, a museli tak po čase vyhodit i potraviny, které prošly sekundární kontrolou a čištěním, jak dokládá výpověď respondenta Poety: *„Ono stejně se mi třeba zezačátku stalo, že jsem si nabral věci a pak jsem je musel navíc vyhodit, protože jsem je nespoteboval. Takže si беру fakt tak akorát, aby mi to stačilo. Proto teďka, když (...) něco najdem, tak já si беру maličko věci.“*⁴⁸

V případě, že si respondenti nabrali potravin příliš mnoho, snažili se přijít na způsob, jak je využít. Z přebytečného ovoce a zeleniny vytvořili potravinovou bedýnku, kterou poté darovali svým přátelům, jak dokazuje výňatek z rozhovoru s Lucy: *„... když nám jako na začátku došlo, že toho máme víc, než potřebujeme, tak jsme udělali nějakou jako bedýnku, do které jsme naskládali od všeho trochu, a zavezli jsme to kamarádům, o kterých víme, že jim jako věci z dumpsteru nevadí...“*⁴⁹ I zde bychom mohli tuto praxi interpretovat jako brikoláž (Lévi-Strauss, 1996), kdy brikolérův limitovaný soubor není vytvořen skrze konkrétní projekt, ale je složen ze všech náhodných pozůstatků, které zůstaly brikolérovi po předchozích projektech.

4.2.3. Špinavá vizitka

Jak je patrné z výše zmíněného výňatku s Lucy, tak ne každý je ochoten potraviny původem z kontejneru přijmout za čisté, což

⁴⁸ Polostrukturovaný rozhovor, Poeta, 16. 10. 2021

⁴⁹ Polostrukturovaný rozhovor, Lucy, 22. 10. 2021

demonstruje i Kubátová (2014) na příkladu CVVM ohledně konzumace potravin z kontejneru. V průběhu výzkumu jsem se setkal s tím, že většina respondentů bydlela ve sdílené domácnosti, jejíž členové se podíleli na aktivitách spojených s čištěním, tříděním a vařením *vykontěných* potravin, které následně konzumovali. S původem potravin tak byli obeznámeni. Je nutné podotknout, že participace spolubydlících není vždy pravidlem. Respondentka Alis se dostala do konfliktu s tehdejšími spolubydlícími, neboť takto nalezené potraviny umístila do společné lednice, což se zpočátku snažila zatajit. Respondentka se dopustila narušení symbolického řádu čistoty (Douglas, 2014) a toto jednání se tak stalo hrozbou jak pro ni, tak pro osoby, s kterými byla v blízkém kontaktu.

Skrze manipulaci s nečistým (odpadem) se podle Douglasové (2014) stává nečistá i osoba, která je s nečistým v kontaktu. Tohoto jsou si vědomi i mí respondenti, kteří se obávají sociální stigmatizace ze strany ostatních, a proto se raději k dumpster divingu veřejně nehlásí. V případě, že se ke *kontěni* přiznali, se často setkávali s nepochopením. Na otázku, proč konkrétně se obávají reakce okolí, odpovídá následující výpověď jednoho z respondentů: „*Bych si připadal fakt jako nějaká socka, když se na tebe podívaj [známí] a prostě řeknu, hele, já se hrabu v popelnících, tak si každej asi řekne: ,hej, nemáš na jídlo nebo seš nějaký sociální případ?‘*“⁵⁰

Je zajímavé pozorovat, že i v případě, kdy se respondenti snaží o edukaci široké veřejnosti o problému s plýtváním, zamlčují to, že se dumpster divingu věnují, jak dokazuje výpověď Lucy: „*Nevadilo by mi s nimi mluvit o problému plýtvání potravin a říct informace o tom, jakým*

⁵⁰ Polostrukturovaný rozhovor, Poeta, 16. 10. 2021

způsobem se plýtvá, ale rozhodně bych neotvírala to, že já tam chodím [kontit]... Spíš bych to říkala tak jako... z pohledu třetí osoby...“⁵¹

Jak je zřejmé z předchozích výpovědí, hovořit o vlastním dumpster divingu s ostatními je pro některé respondenty společenské tabu. Proto se k dumpster divingu mimo okruh svých přátel a facebookovou skupinu nehlásí.

4.2.4. Nenápadnost je základem úspěšného dumpstera

Během výzkumu jsem se s aktéry několikrát vypravil k prověřeným kontejnerům obchodních řetězců, a to primárně v nočních hodinách po zavírací době nebo alespoň po setmění. Volba večerních hodin je, i přes možnost aktivitu vykonávat v kterémkoliv jiném čase, dumpster divery upřednostňována. Při manipulaci s odpadem u kontejneru člověk nepůsobí tak nápadně jako přes den a zároveň je zde menší riziko případného styku se zaměstnanci. Při prohlédávání kontejneru za denního světla se jedinec ocitá v situaci, ve které může být ohrožen jeho status, pokud ho spatří někdo známý.

Nenápadnost dumpster diverů je motivována primárně potřebou vyhnout se střetu se zaměstnanci, ochrankou podniku nebo policejní hlídkou, kteří by mohli zamezit aktérům ve vykonávání činnosti. S přerušáním *kontění* jsem se v průběhu průzkumu kontejnerů s respondenty neseťkal, a to i přes styk jak se zaměstnanci, tak s policejní hlídkou. V případě styku se zaměstnanci jsem byl společně s respondentkou Lucy přehlížen způsobem, jako by v kontextu Douglasové (2014) samotný kontakt se znečišťující osobou

⁵¹ Polostrukturovaný rozhovor, Lucy, 22. 10. 2021

měl přenést stigma nečistoty i na procházející zaměstnankyně, které nevěnovaly respondentce při *kontěni* žádnou pozornost. Znečištění jsem byl vystaven i já, neboť jsem Lucy asistoval a držel baterku, čímž jsem se podílel na nečistém jednání. Podobnou zkušenost sdílela i respondentka Delfína: „*Moje strategie je prostě být nenápadná a asi se teď určitě i méně bojím nějakých sekuriťáků, než předtím... záleží taky, kam jdeš, protože občas tam jsou třeba nějakí lidi, často nejsou (...)* Nám se dokonce jednou stalo, že jsme šli s kámošem (...) a prostě dumpsterovali jsme a od nás byly třeba čtyři metry prostě dvě zaměstnankyně, co si tam šly zakouřit, a prostě se na nás dívaly a nic nám neřekly. Takže asi se teďka miň bojím.“⁵²

Při kontaktu s policejní hlídkou jsem se s respondentkou Alis dal na její povel rychlým krokem na ústup od kontejneru. Ocitali jsme se v tentýž moment na hranici narušování nejen symbolického pojetí odpadu, skrze výběr potravin v nečistém kontejneru, ale především na hranici illegality.

U dalších respondentů, kteří byli policejní hlídkou konfrontováni při *kontěni*, nedošlo k zamezení činnosti. Etika vyhozeného jídla zvítězila nad samotným zákonem, jak ukazuje úryvek z rozhovoru s Artym: „... oni na nás, že co tady děláte, a my, že jsme studenti... a my sme sa dopyčuli, že tu je voľné ovocie a tak, že to teda zachraňujeme... a oni niečo, že to by ste neměli dělat... a potom sa tam išli pozrieť do tých kontyšov a tam bola tak parádna zelenina a ovocie a že: ,ježiši, to je hrozný – no tak pokračujte, pokračujte, zachraňujte...“⁵³

Jak výzkum ukázal, i přes zkušenosti se zaměstnanci, kteří aktivitu přehlíželi, se dumpster diveři snaží nevyčnívat a zůstat

⁵² Polostrukturovaný rozhovor, Delfína, 14. 10. 2021

⁵³ Polostrukturovaný rozhovor – Arty

nenápadnými. Často se při *kontěni* chtějí vyvarovat styku s dalšími lidmi. Proto preventivně volí především časy po zavírací době.

4.2.5. Časová náročnost: pro odpad autem nebo po svých?

Dumster diving je časově náročná aktivita, kterou je potřeba dopředu naplánovat. Participanti proto využívali různorodé způsoby, jak se dostat ke kontejnerům. Tvrzení dokazuje výňatek z terénního deníku: *„Celá hledací akce nám i s autem zabrala asi 3 hodiny i s následným tříděním a umýváním potravin, což ukazuje, že dumpster diving je časově náročný, pokud při hledání nemá člověk slovy respondentky „štěstí“ u prvních kontejnerů a je tak nutno pokračovat k dalším.“*⁵⁴

Participanti preferovali automobil, protože je to dopravní prostředek, který poskytuje komfort a možnost navštívit více míst za mnohem kratší časový interval, což dokazuje rozhovor s Artym: *„Ked' sme vedeli, že toho bude veľa, tak to jsme išli autom a hlavne teda, že si rýchlo mobilný, že vieš obehať toho veľa (...) hej, že tie [supermarkety] fakt všetky, ktoré mali nezamknuté, jsme vedeli za ten večer obehnúť, takže na to je dobré to auto, a vtedy, keď je tam toho dosť, tak se to fakt proste vyplatí (...) ale zase, keď by sa išlo do nejakého vzdialenejšieho a nebolo by tam nič, tak by sa to neoplatilo autom, no.“*⁵⁵

V očích respondentů se i přes neekologický a ekonomicky nevýhodný způsob přepravy jednalo o preferovanou volbu přesunu na dumpster diving, což dokládá výpověď respondenta Poety: *„Já jezdím všude autem, jsem takovej jakoby dost línej, což taky není vůbec ekonomický aaa jako (smích) jedu támhle do kaufu, projedu benzín, a nakonec*

⁵⁴ Terénní poznámky, 22. 10. 2021

⁵⁵ Polostrukturovaný rozhovor, Arty, 24. 11. 2021

*co z toho mám... nic!*⁵⁶ I přes občasný neúspěch při *kontěni*, vnímali účastníci využití automobilu jako nejvhodnější způsob přepravy, neboť mohli navštívit více míst a zároveň nalézt potenciálně i větší množství potravin. Auto se respondentům vyplatilo využívat hlavně při vyšším množství angažovaných osob a zároveň byl společný výlet za *kontěním* vnímán jako příjemná společenská událost.

V průběhu výzkumu jsem vyzoroval, že většina míst s dostupnými kontejnery se nacházela na periferii města, přičemž ne všichni dumpster diveři autem disponovali. Pro usnadnění cesty účastníci často volili městskou veřejnou dopravu. V případě, že se byli nuceni vypravit k nejbližšímu obchodnímu řetězci pěšky, dlouhá cesta je často od samotné aktivity dumpster divingu odrazovala, jak dokazuje výňatek s respondentkou: „(...) na některých místech se dá [něco] najít vždycky, ale je to blbý, že je to daleko a teď jakože rozhodnout se, jestli se mi fakt ta cesta chce tam dělat, nebo nechce... a většinou nechce...“⁵⁷ Podobně na aktivitu nahlíží i respondentka Delfína, pro kterou je *kontěni* kolikrát: „*takový energeticky, nevím, prostě náročný... že když se vrátíš ze školy a ještě třeba jdu ještě do práce, tak už se mi nechce jít jako ty dva kilometry tam a zpátky. Takže jako, když mám náladu a energii, tak.*“⁵⁸

Právě z těchto důvodů volili respondenti společné srazy – v konkrétní dny, na konkrétním místě. S respondentem Michelinem jsem se pravidelně scházel na vybraném místě v neděli, společně s Alis. Respondentka Lucy měla na *kontěni* s kamarádkou stanovené „*dumpster čtorky*“. Výběry dnů se řídily snahou nalézt určitý systém ve *vyhazování* ze strany obchodních řetězců, aby se aktéři vyhnuli

⁵⁶ Polostrukturovaný rozhovor, Poeta, 16. 10. 2021

⁵⁷ Polostrukturovaný rozhovor, Lucy, 22. 10. 2021

⁵⁸ Polostrukturovaný rozhovor, Delfína, 14. 10. 2021

případnému prázdnému kontejneru. I přes toto plánování jsem na prázdné kontejnery v průběhu zúčastněného pozorování s respondenty několikrát narazil a vraceli jsme zpět bez *úlovků*. Dumpster diving byl i přes časové plánování a výběry dnů často dost situační a spontánní. Zcela neplánovaně jsem se ke kontejnerům dostal jedenkrát i já s respondentkou Lucy, když jsme opouštěli benefiční akci.

Z výše zmíněného je patrné, že participanti upřednostňují využívání dopravních prostředků při dumpster divingu, čímž se snaží především o vyšší efektivitu a taktéž nižší časovou náročnost aktivity. Doprava autem však není ekonomicky ani ekologicky výhodná v případech, kdy participanti nachází kontejnery prázdné.

4.3. Vztah k potravinovým řetězcům

4.3.1. Pryč s kontejnery!

Respondenti se při styku se zaměstnanci potravinových řetězců potýkají s širokou škálou překážek. Primární komplikací může být zamezení vstupu do kontejneru, zabraňující přístupu k odpadu, a tím i provedení samotné činnosti.

Kubátová (2014) se ve svém výzkumu setkala taktéž se znehodnocováním vyhozených potravin zaměstnanci, což je podle Douglasové (2014) způsob, jak ochránit společenský řád čistoty vůči nečistému jednání. Přestože o znehodnocení potravin před umístěním do kontejneru někteří respondenti hovořili, tak jsem se při zúčastněném pozorování u žádného řetězce s podobným způsobem manipulace s vyhozenými potravinami nesešel. Naopak některé

potraviny byly zabalené v pytlích, sáčcích a obalech, což jim poskytlo ochranu před kontaminací kontejnerem.

Ze strany řetězců se na kontejnerech čím dál častěji objevují zámky, mříže, popřípadě je odpad zcela nedostupný a nachází se ve vnitřním sektoru řetězce. Důvody k uzavírání prostor s kontejnery připisují respondenti bezdomovcům, kteří dělají u kontejneru nepořádek. Ten musí následně zaměstnanci uklízet. Jelikož o nepořádek v zadním sektoru nikdo z vedení řetězců nestojí, raději preventivně tato místa zamykají.

Při dumpster divingu se aktéři vědomě snaží od bezdomovců odlišit například oblečením, komunikací při konfrontaci ze strany zaměstnanců a projevem respektu, popřípadě následným opuštěním prostoru. Pro zachování aktivity je pro participanty důležité v prostoru udržovat pořádek a nepřenášet nečistotu na zaměstnance, neboť tvorba nepořádku ve formě odpadu umístěného mimo kontejner vede k uzamčení zdroje. Při zúčastněném pozorování a v rozhovorech jsem se setkal s tím, že pro zachování kontejnerů se respondenti mnohdy snaží uklidit i po někom jiném, kdo nepořádek zanechal mimo kontejner, jak dokládá výpověď respondenta Artyho: *„Tí zamestnanci to samozrejme už potom berú plošne, že hocikto, kto tam ide, tak je riziko, že tam nechá bordel, tak to je často to, že aj tí dobrí povedia, že môžete, pokračujte, jen tady neudělejte bordel! Hej, že ide o to, že nechať všetko v tom kontyšu samozrejme hej, lebo sú niekedy nejakí bezdomovci, že to rozhadzujú okolo seba alebo tak...“*⁵⁹

Během výzkumu jsem vyzoroval další strategii dumpster diverů, která měla zabránit tomu, aby nepřišli o svůj zdroj. Tou bylo

⁵⁹ Polostrukturovaný rozhovor, Arty 24. 11. 2021

neprozrazování míst nálezů na sociálních sítích, spojené s nedůvěrou k dalším potenciálním zájemcům o vyhozené potraviny, což dokazuje výpověď participantky Dom: „... říkám, že nevím... [o dobrých místech] nechci, aby ty zdroje vyschly!“⁶⁰

Stejně tak ke sdílení míst přistupuje i Lucy: „... nedělím se s lidma o můj znalosti mých spotů, protože mám najitý něco, co si myslím, že většina lidí nezná, (...) tak nechci to nikomu úplně říkat, tu informaci, protože nevím, co za lidi by tam mohlo jít, a aby se právě nestalo to, že by si po sobě neuklidili, měli problém se zaměstnancema a stalo se to, že bych díky tomu tam pak nemohla chodit ani já!“⁶¹ Jiní participanté tak činí pouze ve skupině určené pro dumpster diving.

Při zúčastněném pozorování aktivity jsem se nesešel s tím, že by se kterýkoliv z respondentů dopustil poničení zámku či jiné formy násilného vniknutí do zabezpečených kontejnerů, neboť ničení cizího majetku není, i přes vyhozené potraviny v kontejnerech, pro participanty adekvátním řešením situace.

4.3.2. Blíží se konec dumpster divingu?

I přes snahu o úklid a případné neprozrazování míst však dochází k výraznému úbytku dostupných kontejnerů, jak zmiňuje například Poeta: „Hele, je normálně stránka dumpster.org (...) a když si dáš Brno, může tam být třeba 30 tipů na různé lokality a z toho víc jak polovina je prostě mrtvá! (...) tipy třeba z roku 2015–2017 a tam prostě poznáš, že ty lokality už tady nejsou.“⁶² To, že se situace v Brně mění a kontejnerů je

⁶⁰ Terénní deník, Dom, 22. 10. 2021

⁶¹ Polostrukturovaný rozhovor, Lucy, 22. 10. 2021

⁶² Polostrukturovaný rozhovor, Poeta, 16. 10. 2021

čím dál méně, jsem pocítil i v průběhu svého etnografického výzkumu, během něhož došlo k uzavření hned dvou často využívaných kontejnerů u supermarketů. Tato změna situace nutně vyvolává otázku, do jaké míry je dumpster diving udržitelný do budoucích let, když míst s dostupnými kontejnery, nejen v Brně, postupně ubývá. Dané tvrzení lze demonstrovat na výňatku z terénního deníku: „Při cestě na místo si začínají povídat i o tom, jak je na nic, že je to daleko a člověk musí cestovat na okraj, aby se dostal k dumpsteru, protože manažer v [řetězci] změnil způsob nakládání s odpady a v jejich kontejnerech teď nic nebylo už od začátku mého výzkumu.“⁶³

S úbytkem kontejnerů se někteří respondenti snažili nalézt nová dostupná místa, a začali proto navštěvovat supermarkety na periférii Brna. Netrvalo však dlouho a byly učiněny kroky k uzavření i tam, což zmiňuje respondentka Lucy: „[protože] když zjistili, že tam jako pořád chodíme, tak si to začli dávat dovnitř, takže je to asi tím, že to vadí personálu nebo vedení toho obchodu.“⁶⁴ Vykonávat aktivitu lze tak často pouze po omezenou dobu, než začne jednání aktérů být pro řetězec na obtíž a učiní kroky k zamezení vstupu.

Barnard (2016) ve své publikaci zmiňuje, že k zamezení vstupu dochází i v New Yorku, a dané jednání autor dává do souvislosti s medializací dumpster divingu freegany. Uzavření kontejnerů tak vede i k rozpadu skupin, neboť nemohou pokračovat v *kontěnění*. K medializaci se nestaví kladně ani mí respondenti, a proto informace o dostupných místech sdílí pouze ve skupině určené pro dumpster divery. Případná medializace *dumpstření* ze strany

⁶³ Terénní deník, 12. 12. 2021

⁶⁴ Polostrukturovaný rozhovor, Lucy, 22. 10. 2021

masových médií by podle respondentů vždy spíš uškodila a vedla k větší ostražitosti řetězců.

Dumpster diving se za necelé tři roky mého zájmu proměnil, stejně tak se proměnila politika obchodních řetězců. Ty se snaží prodávat zákazníkům dříve neprodejné a esteticky nevyhovující potraviny a snižovat tak množství odepsaných potravin. Otázkou zůstává, zdali bude prostor pro samotný dumpster diving v budoucnu. Respondentka Delfína v této souvislosti zmínila: „že i třeba ten systém selepší (...) a že vlastně už nebude prostor pro dumpster, což je... jakože vlastně škoda, ale vlastně ne... je to super. Myslím si, že dumpster moc budoucnost nemá, protože věřím, že prostě ty obchodáky to začnou dávat... no těm bezdomovcům a tak...“⁶⁵

V současné době nejde jen o větší zamezování přístupu dumpster diverům ke kontejnerům, ale o postupnou transformaci nakládání s odpady.

Jednání je podpořeno spoluprací s potravinovými bankami, tedy novelou o darování potravin do potravinových bank, která vešla v platnost 1. 1. 2018 (Strejcová, 2018). Ovoce a zelenina se do potravinových bank nedostává, neboť podléhá rychlé zkáze. Obchodní řetězce proto vymýšlí kreativní způsoby, jak snížit svou ekologickou stopu, a nabízí stále častěji nové akční nabídky s motivem *pomozte nám neplýtvat*.

Přestože nejde o ekologicky motivované jednání ze stran řetězců, ale primárně o zisk, tak participanti dané jednání nekritizují, což ukazuje výňatek z rozhovoru s Delfínou: „... pomozte nám neplýtvat more like pomozte nám vydělat víc peněz... ale já to cením, že jo,

⁶⁵ Polostrukturovaný rozhovor, Delfína, 14. 10. 2021

*když si můžu koupit jogurt prostě za půlku, tak proč bych to nevyužila!*⁶⁶
Respondenti taktéž pozitivně hodnotí kreativní způsoby, které využívají potravinové řetězce pro možné snížení své ekologické stopy, což lze ukázat na tvrzení respondenta Poety: *„[obchodní řetězec] tu zeleninu a ovoce, který se nesní nebo neprodá, tak ho těsně jako hodinku dvě před zavírací dobou prostě nasypou do bedniček a za pár korun je prostě prodávaj u pokladny. Prostě jo, vezmeš si bedýnku, která má tři kila, zaplatíš tam 30 korun a jenom prostě aby, mají z toho ještě nějaký zisk a vyloženě prostě... aby to lidi nemuseli vyhazovat.*⁶⁷

Respondenti Arty a Michelin tyto nové strategie ekologického nakládání s potravinami ze strany potravinových řetězců vítají, což dokládá výpověď participanta Michelin: *„... nech sa to proste predá už za akúkoľvek cenu, nech sa to proste predá a nevyhodí! Ale teda nie len predá, ale nech sa to teda niekomu dá nejak zodpovedne!*⁶⁸

Dumpster diving jako bojkot kapitalismu, o kterém psal Barnard (2011), se v případě mého výzkumu neprokázal. Snahou respondentů je především redukce množství vyhozených potravin a ušetření části jejich finančního rozpočtu. Nebojkotují systém produkce, ale pouze využívají možnou alternativu v podobě vyhozených potravin, které postrádají další využití, avšak neztrácejí svou hodnotu. Přesto budou respondenti žít raději s vědomím toho, že je s potravinami zacházeno zodpovědněji, než aby měli k dispozici plný kontejner vyhozených potravin.

Zůstává tedy otázka, která se netýká přímo mého výzkumu, ale může přinést inspiraci k dalšímu zkoumání. Jaký je rozdíl ve

⁶⁶ Polostrukturovaný rozhovor, Delfína, 14. 10. 2021

⁶⁷ Polostrukturovaný rozhovor, Poeta, 16. 10. 2021

⁶⁸ Polostrukturovaný rozhovor, Michelin, 24. 11. 2021

způsobech nakládání s akčními potravinami u samotných spotřebitelů v domácnostech, je u spotřebitelů přítomné pohotové zpracování potravin podléhajících rychlé zkáze, podobně jako u dumpster diverů?

4.4. Samozásobitelství a kutilství: u potravin to nekončí...

V průběhu etnografie jsem se s aktéry setkával i mimo prostory potravinových řetězců, a tak jsem mohl pozorovat jejich další praktiky spojené s dumpster divingem. Především se jednalo o kreativní využívání nejen potravin, ale také nejrůznějších materiálů, nábytku a dalších věcí nalezených v odpadu. Spolu s jejich praxí pěstování vlastní zeleniny, popřípadě vydělávání si ze sekundárních zdrojů, lze dané praktiky označit za samozásobitelství (Bedřich, 2009).

Mnohem dříve, než začali někteří respondenti praktikovat *kontění* u řetězců, měli zkušenosti s prohledáváním různých jiných kontejnerů, což dokazuje výňatek s participantem Poetou: „... *já jsem dřív prostě klasicky prohledával popelnice skrz nějaký věci, (...) jsme tam prohledávali prostě popelnice a prodávali jsme do antikvariátů starý knížky.*“⁶⁹ Zatímco Poeta využíval materiální předměty nalezené v odpadu jako formu přivýdělku, tak Michelin s Artym si díky kontejnerovým nálezům vybavili část bytu, což dokládá následující výňatek: „... *že niečo sme videli vonku alebo zobraли na kontyši, tak to samozrejme už dávno, blízko tam pri nás je taká starožitníčka, ktorá tam vykladá veci, ktoré pre ňu sú menej hodnotné, z toho čo ona tam predáva,*

⁶⁹ Polostrukturovaný rozhovor, Poeta, 16. 10

takže tam máme celý privát vyzdobený zadarmo obrazmi a podobne.⁷⁰ I v těchto případech se jedná o klasickou brikoláž (Lévi-Strauss 1996), neboť celkový soubor materiálů i nástrojů není seskupen skrze konkrétní projekt, ale je výsledkem náhodných příležitostí, které zůstaly k dispozici kutilovy po předchozích projektech. Respondenti tak přicházeli v průběhu života v Brně k různorodým nálezům, ze kterých postupně utvářeli interiér na studentském bytě.

Stejným způsobem využívali respondenti také materiály na zahradě při přestavbě chaty, na kterou uplatňovali již použité materiály dosti nahodilého složení. Svou zručnost a radost z kutilství využíval respondent Michelin na stavbách. Mimo jiné se věnoval i tvorbě vlastních kutilských výrobků ze dřeva, které se nacházelo ve formě zbytkového materiálu po přestavbě na zahradě. Do zbylé dřevěné desky vyřezával nástěnnou skulpturu – dar pro své blízké. Dané jednání koresponduje s tvrzením Lévi-Strause (1996), že výběr, jenž brikolér provádí ze svých omezených možností, vypráví o samotném životě autora, který do realizace vždy vkládá něco ze sebe. Stejně tak se snažila o kreativní tvorbu i respondentka Delfína, která vytvářela čepice se zvířecí tematikou.

V kontextu samozásobitelství, o kterém psal Bedřich (2009), lze poznamenat, že tento způsob jednání přináší respondentům celou řadu výhod. Ať už tu nejčistší zeleninu, která pochází z vlastní zahrady, nebo kutilství spojené s chatařením, které, především o období pandemie, začalo značně nabývat na popularitě.

S rostoucími cenami materiálů a potravin, se kterými se lidé v roce 2022 potýkají, mohou alternativní formy kutilství najít větší

⁷⁰ Polostrukturovaný rozhovor, Arty, 24. 11. 2021

uplatnění, ať už skrze praktikování dumpster divingu v městském prostoru, nebo skrze kutilství či pěstování vlastní zeleniny. Osvojení technik samozásobitelství se, i přes označení jako *nemoderní*, aktuálně jeví jako jedna z možných výhodných adaptačních strategií. A co víc, díky samozásobitelství se lze vyhnout pocitům nedostatku, zaplnit svůj volný čas a nacházet ve starém a mnohdy odpadovém materiálu nové kreativní formy užití.

Závěr

Výzkumným záměrem mé bakalářské práce bylo popsat a interpretovat jednání dumpster diverů v Brně ve vztahu k odpadu a manipulaci s ním. Dumpster diving je činností, při které jedinci prohledávají kontejnery, především ty u supermarketů, a snaží se o využití jejich obsahu. V rámci výzkumu jsem pomocí metody etnografie sledoval provázanost, která se promítá do každodennosti jednání aktérů a jejich využívání nalezených potravin a materiálů. Jednání jsem se snažil zachytit jednak pomocí polostrukturovaných a neformálních rozhovorů, jednak pomocí zúčastněného pozorování v terénu.

Bakalářská práce nabízí vhled do problematiky odpadu a nadměrného plýtvání, na kterém se participanti výzkumu snaží nepodílet. Dumpster diveři jsou v mém výzkumu především mladí studující a pracující jedinci, pro které je tato aktivita, kromě svého přínosu, formou zábavy nebo způsobem, jak ušetřit. I přes různorodé motivace k činnosti se aktéři střetávají v jednotící ideji ekologicko-environmentálního charakteru a snaží se kreativně a pohotově zužitkovat vyhozené potraviny a materiály, které pro jiné ztratily svou hodnotu. Při aktivitě se však v očích veřejnosti dopouští nemístného jednání. Proto si počínají pokud možno obezřetně a nenápadně, aby snížili případná rizika, která prohledávání kontejnerů přináší.

Mimo jiné výzkum přichází s novými poznatky o proměnách fenoménu, které souvisí s nárůstem počtu kontejnerů zabezpečených proti vniknutí. Odpad se pro aktéry stává do jisté míry nedostupným a cenným zdrojem, ve vlastním zájmu se proto snaží o příkladné

chování a při manipulaci s odpadem udržují pořádek. Přestože aktéři přicházejí o své původní možnosti, podporují nové ekologičtější způsoby nakládání s potravinami, které zavádějí potravinové řetězce. Přínos práce tedy spočívá v tom, že svým zpracováním přispívá k bližšímu poznání fenoménu dumpster divingu, zejména pak v současném kontextu proměn přístupů k nakládání s odpady.

Použité zdroje

1. BARÁKOVÁ, Daniela, 2012. *Freeganismus – více než životní styl*. Brno. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně, Fakulta pedagogická, Katedra pedagogiky.
2. BARNARD, Alex V., 2016. *Freegans: diving into the wealth of food waste in America*. Minneapolis. University of Minnesota Press, ISBN 978-0816698110.
3. BARNARD, Alex, V., 2011. 'Waving the banana' at capitalism: Political Theater and social movement strategy among New York's 'freegan' dumpster divers. *Ethnography*, 12 (4): 419-444. ISSN: 1466--1381.
4. BEDŘICH, Adam, 2009. *Alternativní způsoby života v městském prostředí na příkladu dumpster divingu*. Pardubice. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice. Filozofická fakulta. Katedra sociálních věd.
5. BRUNCLÍKOVÁ, Lenka, 2011. *Alternativní ekonomické modely a nelegální přivlastnění jako strategie vyrovnání se s nepříznivou ekonomickou situací*. Plzeň. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Filozofická fakulta.
6. BRUNCLÍKOVÁ, Lenka, KLIKOVÁ, Jana, 2018. Dumpster diving jako pramen kreativity. *Lidé města* 20, 63-79.
7. BRUNCLÍKOVÁ, Lenka, SOSNA, Daniel, 2012. „Garbologie: Zrcadlo konzumní společnosti.“ *AntropoWebzin* 3, 131,139.
8. DOUGLAS, Mary, 2014. *Čistota a nebezpečí: analýza konceptu znečištění a tabu*. Praha: Malvern. ISBN 978-80-87580-91-2.

9. EDWARDS, Ferne, MERCER, David, 2007. Gleaning from Gluttony: an Australian youth subculture confronts the ethics of waste. *Australian Geographer*, 38 (3): 279-296. ISSN: 0004-9182.
10. ERIKSEN, Thomas, Hylland, 2015. *Odpady: odpad ve světě nechtěných vedlejších účinků*. Brno: Doplněk. Společensko-ekologická edice. ISBN 978-80-7239-325-1.
11. GIBAS, Petr, a kol., 2020. *Kutilství: Od „udělej si sám“ po DIY*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i. 127 s. ISBN 978-80-7330-378-5.
12. HAMMERSLEY, Marley, ATKINSON, Paul, 2007. *Ethnography: principles in practice*. 3rd ed. New York: Routledge, ISBN 0415396050.
13. HEJNAL, Ondřej, 2012. Antropologův den mezi 'klienty represe': Zúčastněné pozorování bezdomovců ve středně velkém městě." *AntropoWebzin* 8 (3): 141-152.
14. HOFFMAN, John. 1993. *The Art & Science of Dumpster Diving*. Port Townsend: Loompanics Unlimited. ISBN: 1-55950-088-3.
15. KLIKOVÁ, Jana, BRUNCLÍKOVÁ, Lenka, 2017. Dumpster diving: Mezi etikou a zákonem. *AntropoWebzin*, (1-2), 31-38.
16. KRUPÍČKA, Ondřej, 2012. *Únik ze vzorců spotřeby: alternativní městská spotřeba*. Brno. Bakalářská práce. Masarykova Univerzita v Brně. Fakulta sociálních studií. Katedra sociologie.
17. KUBATOVÁ, Marie, 2014. *Kontím, fáráš, lovíme: Dumpster diving a symbolické hranice mezi čistým a nečistým*. Diplomová práce. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta sociálních studií. Katedra sociologie.

18. LÉVI-STRAUSS, Claude, 1996. *Myšlení přírodních národů*. Vyd. 2. Liberec. Dauphin. ISBN 80-901842-9-4.
19. LIPOVETSKY, Gilles, 2007. *Paradoxní štěstí: esej o hyperkonzumní společnosti*. Praha: Prostor. ISBN 978-80-7260-184-4.
20. MOREÉ, Victoria, C., 2011. Dumpster dinners: An ethnographic study of freeganism. *The Journal for Undergraduate Ethnography*, 1 (1): 43-55.
21. RATHJE, William L., MURPHY, Cullen, 2001. *Rubbish!: The archaeology of garbage*. Tucson: University of Arizona Press.
22. RENO, Joshua O., 2014. Toward a New Theory of Waste: From ‚Matter out of Place‘ to Signs of Life. *Theory, Culture & Society* 31 (6): 3–27.
23. SCHANTZ, Jeff, 2005. One person's garbage ... another person's treasure: dumpster diving, freeganism, and anarchy. *Verb*, 3 (1): 9-19.
24. SOSNA, Daniel, BRUNCLÍKOVÁ, Lenka, 2015. *Odpad pohledem společenských věd: metodická příručka*. Plzeň. Západočeská univerzita v Plzni. ISBN 978-80-261-0472-8.
25. VAŠÁT, Petr, 2012. Mezi rezistencí a adaptací: Každodenní praxe třídy nejchudších. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 48 (2): 247-282.

Internetové zdroje:

1. ANTHESIS 2018. [online] *Best Before‘ or ‚Use By‘? New Date Label Study Identifies Food Waste Reduction Opportunities for EU’s Circular Economy Action Plan* [cit. 5.2.2022] Dostupné z: <https://www.anthesisgroup.com/best-before-use-by-date-label-eu-study-food-waste/>

2. Česká federace potravinových bank, z.s. (nedatováno) [online] [cit. 10.2.2022] Dostupné z <https://potravinovebanky.cz>
3. Česká veganská společnost (nedatováno) [online] [cit. 12.1.2022] Dostupné z: <http://veganskaspolecnost.cz>
4. FAO 2011 [online] [cit. 8.2.2022] Dostupné z: <https://www.fao.org/3/mb060e/mb060e.pdf>
5. Food Not Bombs REDIRECT [online] [cit.8.2.2022]. Dostupné z: https://foodnotbombs.net/new_site/
6. freegan.info – *strategies for sustainable living beyond capitalism*. [online] [cit.11.1.2022] Dostupné z: <https://freegan.info>
7. FUSIONS 2016 [online] *Estimates of European food waste levels* [cit. 12.2.2022] Dostupné z: <https://www.eu-fusions.org/phocadownload/Publications/Estimates%20of%20European%20food%20waste%20levels.pdf>
8. KOUCKÁ, Anna. 2020. [online] „Veganské potraviny táhnou, řetězce musejí rozšiřovat sortiment“ iDNES, 1. října 2020 [cit. 4.2.2022] Dostupné z: https://www.idnes.cz/ekonomika/domaci/ekologie-tesco-veganstvi.A200929_162623_eko-zahranicni_kou
9. Lidl ČR 2021. [online] *Bedýnky z Lidlu šetří jídlem*. Společnost Lidl [cit. 10.2.2022] Dostupné z: <https://spolecnost.lidl.cz/pro-novinare/tiskove-zpravy/bedynky-z-lidlu-setri-jidlem>
10. Mendelova univerzita v Brně 2019. [online] *Lidé plýtvají potravinami mnohem více, než odhadují*. Mendelova univerzita v Brně. [cit. 18.2.2022] Dostupné z: <https://mendelu.cz/33017n-lide-plytvaji-potravinami-mnohem-vice-nez-odhaduji>

11. Mendelova univerzita v Brně 2021. [online] *Lidé plýtvali potravinami v posledním roce méně.* Mendelova univerzita v Brně. [cit. 18.2.2022] Dostupné z: <https://mendelu.cz/34584n-lide-plytvali-potravinami-v-poslednim-roce-mene>
12. NGUYENOVÁ, Kuni. 2021. [online] „*Nejvíce veganů je v Brně. Rostlinný trend ale táhne všude, je za tím ekologie i počasí*“ Aktuálně.cz 12. srpna 2021. [cit. 10.2.2022] Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/finance/nakupovani/veganskych-restauraci-pribyva-i-v-malych-mestech-duvodem-je/r~697ef7aafa8811eb966d0cc47ab5f122/>
13. POLÁČEK, Michal. 2016. [online] „*Z popelnic za obchodem vzali prošlé jídlo. Policie je podezřívá z krádeže.*“ iDNES, 11. července 2016. [cit. 10.2.2022] Dostupné z: https://www.idnes.cz/olomouc/zpravy/kradez-potravin-supermarket-prerov-popelnice-mladici.A160711_100410_olomouc-zpravy_mip
14. Sociologický ústav AV ČR, 2020. CVVM SOÚ AV ČR. [online] *Plytvání potravinami, nákupní a spotřební chování českých domácností – Potraviny 2020* [cit. 16.2.2022] Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5313/f9/OR201113.pdf
15. STREJCOVÁ, Anna, 2018. [online] *Novela zákona přinese změnu k lepšímu. Potravinové banky ale potřebují posily. Zachraň jídlo* [cit.12.1.2022] Dostupné z: <https://zachranjidlo.cz/3450/novela-zakona-prinese-zmenu-k-lepsimu-potravinove-banky-potrebuji-posily/>

16. Zachraň jídlo (nedatováno) [online] [cit. 12.1.2022] Dostupné z: <https://zachranjidlo.cz>
17. 541/2020 Sb. Zákon o odpadech. [online] *Zákony pro lidi – Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [cit. 21.2.2022] Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2020-541>

Přílohy



Fotografie č.1: *příprava snídaně z nalezených potravin*



Fotografie č. 2: obsah kontejneru u obchodního řetězce